

დაც ოპორტუნად თვით ფუჟუიამა გამოდიოდა. ჟურნალის გარდა სტა-
ტია შევიდა აგრეთვე კრებულში „ნაციონალიზმი, ეთნიკური კონფლიქ-
ტები, დემოკრატია“. გარდა ამისა, ღირებულებათა და ფილოსოფიის
კვლევის საბჭომ პოლ პინისა და ჯორჯ მაკლინის თაოსნობით იმავე
1992 წლის გაზაფხულზე ვაშინგტონის ახლოს მოაწყო ორდღიანი სე-
მინარი, რომელიც სტატიაში დასმული პრობლემების განხილვას მიე-
ღვნა. ამ სემინარის მასალებიც (ამავე სტატიის უფრო ვრცელი ვარი-
ანტი) ახლახან წიგნად გამოვიდა (ამავე წიგნში შევიდა 1990 წელს
ვაშინგტონშივე ჩატარებული ამერიკულ-ქართული ფილოსოფიური კო-
ლოკვიუმის მასალები თემზზე „ცოდნა და ზნეობა“).

დასავლელი მკითხველი სტატიას აღიქვამს უპირატესად როგორც
ნაციონალიზმის ზომიერ დაცვას: როგორც იმის მტკიცებას, რომ ნა-
ციონალიზმს, აშკარა უარყოფითი მხარეების გარდა, რაღაც დადები-
თიც შეიძლება ჰქონდეს. ამავე დროს, სტატიაში გატარებულია აზრი,
რომ მხოლოდ კლასიკური ლიბერალური ინდივიდუალიზმი ვერ იქნება
საკმარისი პირობა დემოკრატიული საზოგადოების ასაშენებლად. ამგ-
ვარმა მიდგომამ სიმბათია დაიმსახურა, ერთის მხრივ, ნეოკონსერვატი-
ული მიმართულებების წრეებში (მათ უკავშირებენ დემოკრატიის ეროვნულ
ფუნდსაც და ფ. ფუჟუიამასაც), მეორეს მხრივ კი პოლიტიკურად უფ-
რო მემარცხენე რელიგიურ მოაზროვნეებში, ვინც უკმაობას განიცდის
დასავლური ცივილიზაციის ინდივიდუალისტურ-რაციონალისტური პარა-
დიგმის გამო.

გია ნოლია

ნაციონალიზმი და დემოკრატია

კომუნისტების კოლაფსმა აღმოსავლეთ ევროპასა და ყოფილ საბჭო-
თა კავშირში ერთდროულად ლიბერალური დემოკრატიის ტენდენციაც
ახალ შთამბეჭდავ მიღწევებთან მიიყვანა და ნაციონალიზმი კი — აღ-
ზევებასთან. ბევრმა ანალიტიკოსმა, ჩანს, ეს წინააღმდეგობრივ ფენო-
მენად მიიჩნია, რამდენადაც ისინი ნაციონალიზმს ფუნდამენტურად არა-
დემოკრატიულ მოვლენად განიხილავენ. მიმართა, რომ ეს ზედადირული
თვალსაზრისია, რომელიც ხელს უშლის ჩვენი მიერ იმის გაგებას, თუ
რა ხდება როგორც პოსტკომუნისტურ, ასევე ბევრ სხვა ქვეყნებშია-
ყოველ შემთხვევაში, ანტიკომუნისტური ცვლილებების გამოცდილება
ჩვენგან მოითხოვს არა მხოლოდ ნაციონალიზმსა და დემოკრატიის, არა-

სტატია „ნაციონალიზმი და დემოკრატია“ (მისი თავდაპირველი,
უფრო „მიმიკ“ სათაური იყო „ნაციონალიზმის“ და დემოკრატიის გა-
დააზრება პოსტ-კომუნისტური გამოცდილების უქუჩე“) დაიწერა 1992
წელს ვაშინგტონში, კენანის რუსეთის კვლევის ინსტიტუტში მუშაობის
დროს. ეს ის პერიოდია, როცა სოვეტოლოგების მრავალრიცხოვანი არ-
მია დაბნეული იყო მათი კვლევის საგნის — საბჭოთა კავშირის — დამ-
ლით. სოვეტოლოგთა უმრავლესობა არ ელოდა და ბოლომდე ვერ ეფუ-
ებოდა ასეთ აღსასრულს: ჭერ ერთი, სოციალისტური იდეოლოგიისად-
მი სიმბათის გამო ისინი დიდად თანაფერხობდნენ საბჭოეთის თანდა-
თანობითი გადაამიანურების გორბაჩოვისეულ პროექტს; მეორეც, საბ-
ჭოთა კავშირის ეროვნული პერიფერიები მათი ინტერესის საგანს სო-
ვეტოვის ნაკლებად შეადგენდა, ხოლო ეროვნულ მოქრაობებს არქაუ-
ლი გადმონათის სტატუსს აკუთვნებდნენ.

ასეთი, გარდამავალი ეპოქები ყოველთვის მოითხოვს ხოლმე საკ-
ვანო ცნებების ხელახალ გადაზრებას. მე ვთვლიდი, რომ მეორე
მსოფლიო ომის შემდგომ ჩამოყალიბებულ გაბატონებულ ტრადიციას-
თან მიმართებით, გადააზრებას მოითხოვდა კერძოდ ერის, ნაციონა-
ლიზმის და ლიბერალურ-დემოკრატიულ ღირებულებებთან მისი მიმარ-
თების პრობლემები. კენანის ინსტიტუტში თავიდანვე სწორედ ამ თე-
მაზე სამუშაოდ ჩავიკედი. იმავე პერიოდში გამოვიდა ამერიკელი პოლი-
ტიკური ფილოსოფოსის ფრანსის ფუჟუიამას განმარტებული წიგნი „ის-
ტორიის აღსასრული და უკანასკნელი ადამიანი“. რომელიც თავის მხრივ
წარმოადგენდა დასავლური ლიბერალურ-დემოკრატიული ტრადიციის
გადააზრებას კომუნისტების კრახის ფონზე. ჩემი სტატიის ბევრი ძირითა-
დი თეზისიც ბუნებრივად ფუჟუიამას კონცეფციასთან შეპირისპირებაში
ჩამოყალიბდა: მე ძირითადად ვეთანხმებოდი ფუჟუიამას ზოგად კონ-
ცეფციას, მაგრამ მთლად არ ვიზარებდი მის წარმოდგენას ნაციონა-
ლიზმზე. ამ სიახლოვეში, როგორც ჩანს, ჩემთვის და ფუჟუიამასთვის
საერთო ჰეგელიანურმა ძირებმა ითამაშა გარკვეული როლი.

პირველად ჩემი სტატიის ძირითადი თეზისები საზოგადოებას კენა-
ნის ინსტიტუტში წაკითხული მოხსენების სახით წარუდგინე იმავე წლის
აპრილში. როგორც ჩანს, თემა „ცხელი“ აღმოჩნდა: სტატია გამოსაქ-
ვეყნებლად მხოლოდ დემოკრატიის ეროვნული ფონდის გამოცემაში „დე-
მოკრატიის ჟურნალი“; იმავე ფონდმა მოაწყო სტატიის განხილვაც, სა-

მედ იმ სხვა მრავალ ბაზისურ იდეას შორის არსებული მიმართებების გადააზრებას, რომელთაც თანამედროვე ცივილიზაცია ემყარება.

ამგვარი ხელახალი გააზრების პირველი მნიშვნელოვანი მცდელობა დიდი ცვლილებების საწყის ეტაპზე გამოჩნდა - 1989 წლის ზაფხულში გამოქვეყნდა ფრანსის ფუკუიამას მოსაზრებები „ისტორიის დასასრულის“ შესახებ.¹⁾ მოგვიანებით, უკვე სქელტანინან წიგნში გამოილი, ფუკუიამას მოავარი იდეა ის გახლდათ, რომ კომუნისტების წევრები ლიბერალური დემოკრატიის იდეას მარტომდგომად ტოვებდა, რომლის გვერდითაც აღარ ჩანდა სხვა რომელიმე სიცოცხლისუნარიანი იდეოლოგიური კონკურენტი.²⁾ ამრიგად, თითქოსდა მიღწეულია ადამიანის განვითარების ბოლო, პოსტისტორიული საფეხური და ლიბერალური დემოკრატიის ბატონობა, იქნებ მომავლურად ერთფეროვანად კი, უბრალოდ, გარდაუვალი ხდება.

პირადად მე, თუმცა ზოგადად კეთანხმები ფუკუიამას ანალოგს, არ ვიზიარებ ნაციონალიზმის როლის მის უპირატესად ნეგატიურ შესახებას ლიბერალური დემოკრატიის წარმოშობის, გავრცელებისა და დამკვიდრების საქმეში. მარტივად რომ ვთქვა, ფუკუიამა (ზოგიერთი საპირისპირო შენიშვნის მიუხედავად) იზიარებს დასავლეთში ფართოდ გავრცელებულ თვალსაზრისს, რომ ლიბერალური დემოკრატია და ნაციონალიზმი ერთმანეთისადმი მტრულად განწყობილი მოვლენებია.³⁾ თუ ერთი გაიმარჯვებს, ეს შეიძლება მოხდეს მხოლოდ მეორის სრული დაპარტახების შემთხვევაში. ტერმინი დემოკრატია უკვე ლამის მკეპნიკურად უკავშირდება ისეთ ზედსართავებს, როგორიცაა „კარგი“, „ცივილიზებული“, „პროგრესული“, „რაციონალური“ და ა. შ., მაშინ როდესაც ნაციონალიზმი „ჩამორჩენილობასთან“, „ბანუვიტარებლობასთან“, „ბარბაროსობასთან“, „არაციონალიზმთან“ და სხვა მსგავს ცნებებთანაა ასოცირებული. ღირებულებათა ასეთი შეკლის ფონზე ფუკუიამას ვარაუდი, ირომ „რაციონალური“ ნაციონალიზმი არ იძლევა დემოკრატიის სიცოცხლისუნარიან ალტერნატივას და ამგვარად, ისტორიას თავისი უსაფრთხო სასრული სტადიისთვის მიუღწევია, ფუკუიამას მეტისმეტ ოპტიმისტად წარმოაჩენს. ამის საპირისპიროდ, შლომო აგინერის მსგავსი პესიმისტები ამტკიცებენ, რომ სწორედ ნაციონალიზმი და არა ლიბერალური დემოკრატიაა კომუნისტების რეალური მემკვიდრე, რაც იმას ნიშნავს, რომ ისტორია თავის კვალს უბრუნდება.⁴⁾

მაგვამ რა იქნება, თუკი ნაციონალიზმსა და დემოკრატიას განცალკევებულ მოვლენებად არ განვიხილავთ? იქნებ ნაციონალიზმი, უბრალოდ, შემადგენელი ნაწილია იმ უფრო რთული საგნისა, რომელიც „ლიბერალური დემოკრატია“ იწოდება? ამით მე იმის თქმა მსურს, რომ ნაციონალიზმის იდეა მოუზარებელია დემოკრატიის იდეის გარეშე,

და რომ არც დემოკრატია არსებობს ნაციონალიზმის გარეშე, მათი ურთიერთკავშირი ზოგ რთულ ოჯახს ჰგავს: მეუღლეებს არსებობა არ შეუძლიათ უერთმანეთოდ, მაგრამ ორივენი თანაარსებობენ თითქმის გამუდმებულად დამატული მდგომარეობის პირობებში. გაყრა, შესაძლოა, ლოგიკურ გადაწყვეტილებად გამოიყურება დასავლელი ლიბერალისტთთვის, რომელიც შეჩრწურებულია მეოცე საუკუნის ევროპული ნაციონალიზმის გამოცდილებით, მაგრამ ეს არჩევანი, თუკი მხედველობაში მივიღებთ რეალურ პოლიტიკურ ძალთა განლაგებას, მხოლოდ შიშველ სურვილებზე დამყარებულია.

ის წესი, რომლითაც კომუნისტები კოლფსი და საბჭოთა იმპერიის დაშლა მოხდა, საკითხისადმი ჩემიველი მიდგომის მართებულობას ადასტურებს. მის საპირისპიროდ, დასავლური პოლიტიკური მეცნიერების ძირითადი ნაკადის უუნარობა ფეხი აეწყო მოვლენათა განვითარებისთვის პოსტკომუნისტურ აღმოსავლეთში, ნაწილობრივ მაინც დასავლური მენტალიტეტის მიერ ნაციონალიზმისა და მისი დემოკრატიასთან მიმართების ცალმხრივი აღქმითაა გამოწვეული.

ეს ცალმხრივობა დიდწილად დამოკიდებული დასავლური სოციალური მეცნიერებისათვის ზოგადად დამახასიათებელ ტენდენციებზე: ერთ მხრივ, ეკონომიკური დეტერმინიზმზე, მეორეს მხრივ კი უფასებითი მსჯელობებით გატაცებზე. თუ წინასწარ ვაღიარებთ, რომ სოციალური მოვლენების ნამდვილად „მეცნიერული“ გზით ახსნა შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მათ ეკონომიკურ პირობებზე დავიყვანთ, მაშინ აქედან მხოლოდ ერთი ნაბიჯია თანამედროვე ინსტრუმენტალისტურ დოქტრინამდე, რომლის მიხედვითაც ერთი და ნაციონალიზმი შედგება: ა) ინდუსტრიალიზაციისა და ბ) მასების მანიპულაციისა, რომელსაც საკუთარი (უმთავრესად ეკონომიკური) ინტერესების მქონე ელიტა ეწევა. თუმცა, ეს „მეცნიერული“ განწყობა სულაც ვერ იფარავს ბევრ სწავლულს ტერმინების „დემოკრატიის“ და „ნაციონალიზმის“ უფრო უფასებითი, ვიდრე დესკრიპციული გამოყენებისაგან. დემოკრატიას გმირის როლი ზედა და იგულისხმება, რომ მას არაფერი საერთო არ შეიძლება ჰქონდეს ნაციონალისტ არამზადასთან.

რა თქმა უნდა, სოციალურ მოვლენათა არც ერთ მკვლევარს არ შეუძლია მთლიანად აიცილოს თავიდან გარკვეული ღირებულებებისთვის უპირატესობის მანიჭების ცდუნება. თავად მე, მაგალითად, კეთანხმები უინსტონ ჩერჩილს, რომ დემოკრატია ძალიან ცუდი პოლიტიკური სისტემაა, რომელსაც ერთადერთი, მაგრამ ფრიად სოლიდური გამოართლება აქვს: ყველა დანაჩენი პოლიტიკური სისტემა მასზე უარესია. და მაინც, უფასებითი მიდგომა შეუთავსებელია თეორიულთან. როგორც თეორეტიკოსს, მე არ უნდა მაინტერესებდეს, არის თუ არა

ნაციონალიზმი „აგრი“ ან „სული“; ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანი ის გახლავთ, რომ ის არსებობს. მეორე მხრივ — და აქ მე ვეთანხმები ფუქტოიამას — სოციალური რეალობა არ შეიძლება დამოკიდებული იყოს მხოლოდ ობიექტურ მოცემულობებზე; სუბიექტურ-დამაინარე მიმართებებს, ყოველგვარი რელუქციონიზმის მოუხედავად შუქლიათ არსებობა და არსებობენ კიდევ. ეს ისეთი ტემპორალიზმია გახლავთ, რომელიც მუდამ უნდა გვანსოვდეს, თუკი შევეცდებით დემოკრატიასა და ნაციონალიზმს შორის არსებული ურთიერთობის გაგებას.

ნაციონალიზმის და დემოკრატიის ანალიზისას ჩემთვის არსებითია, გარკვეული გამოკვებით დავიწყეთ. პირველი მათგანი ესება დემოკრატიასა და ლიბერალიზმს. თუმცა „დემოკრატია“ ხშირად გამოიყენება „ლიბერალურ დემოკრატიასთან“ ურთიერთმნიაცებულად ცნებად, ეს უკანასკნელი მაინც გულისხმობს ორი განსხვავებული იდეის, ლიბერალიზმისა და დემოკრატიის კომბინაციას, რომელთა შეუთავსებლობა არც მთლად ისე ცხადია, როგორც ეს შეიძლება ეგონოს რიგით ევროპულ თუ ამერიკულ მოქალაქეს. ამ ორ ფენომენს შორის გარკვეული განსხვავება და დაბაბული მიმართებაც კი არსებობს, და ეს განსხვავება ნაციონალიზმის მიმართ მათ დამოკიდებულებაშიც აისახება.

მეორე, შეუმჩვენელი არ უნდა დაგვარჩეს მნიშვნელოვანი განსხვავება ჩამოყალიბების პროცესში მყოფ დემოკრატიებსა (რომლებიც უმთავრესად ახლანდელ წარმომადგენელ სახელმწიფოებში გვხვდება) და უწყვეტი სუვერენიტეტის ხანგრძლივი ტრადიციის მქონე დასრულებულ დემოკრატიულ რეჟიმებს შორის. ამ ორი ტიპის ქვეყნებში ნაციონალიზმის როლიც სხვადასხვაგვარია. პირველ (ლიბერალიზმი-დემოკრატია) და მეორე (ჩამოყალიბებადი-მომწიფებული დემოკრატია) გამოკვების ურთიერთკავშირში თუ განვიხილავთ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ დემოკრატიის სიმწიფის საზომი მდგომარეობის ლიბერალური და დემოკრატიული პრინციპების მართებულ შეზავებაში, მაშინ როდესაც ჩამოყალიბებადი დემოკრატიების მშობიარობის ტკივლები, ამ პრინციპთა შორის კომპრომისის მიღწევის მცდელობითაცაა დამოკიდებული.

მესამე განსხვავება, რომელსაც ჩვენი თემის განსახილველად არანაკლებ მნიშვნელოვნად ვთქვი, „შინაზარდ“ და „იმპორტირებულ“ ლიბერალურ დემოკრატიებს შორის განსხვავებაა. თანამედროვე დემოკრატია პირველად ჩრდილო-დასავლეთ ევროპასა და ჩრდილოეთ ამერიკაში გაჩნდა, მოგვიანებით კი დემოკრატიულმა მოდელმა მთელ მსოფლიოში დაიწყო გავრცელება და ახლა, ცოცხალი კომუნისების დამარცხების შემდეგ, მას თითქოს კოტადა აკლია უნივერსალური ალიანცების ბაზა. მაგრამ განა ის ისტორიული წინაპირობები და მექანიზმები, რომლითაც დემოკრატიის თავდაპირველი წარმოშობა შეგვიძლია აგხს-

ნათ, სრულად იგივეა, რაც პრინციპები, რომლებიც მისი გავრცელების მექანიკას საზღვრავს? განა ლიბერალური და დემოკრატიული საწყისების ურთიერთმიმართება ერთგვაროვანია „შინაზარდ“ და „იმპორტირებულ“ ვარიანტებში? და განა ნაციონალიზმის როლი ერთნაირია ორივე შემთხვევაში? ამ უკანასკნელ კითხვაზე, ვფიქრობ, პასუხი უარყოფითი უნდა იყოს და არც ამის დამახსოვრება იქნება ურიგო.

და ბოლოს, უნდა გავიხილოთ, რომ იმას, რისი მოწინიცი დღეს ვართ — კომუნისტური ლიბერალური დემოკრატიის გეგმის მცდელობას — არავითარი პრეცედენტი არა აქვს კაცობრიობის ისტორიას: ყველა სხვა გადასვლა ტრადიციული საზოგადოებიდან ხდება. ანიჭებს თუ არა ეს რაიმე არსებით თავისებურებას ნაციონალიზმის როლს დემოკრატიული გარდაქმნების საქმეში? ვფიქრობ, რომ კი.

დემოკრატიის ლიბერალიზმი

დემოკრატიის საფუძველში ხალხის სუვერენულობის პრინციპი ძვეს, რომლის მიხედვითაც მთავრობის კანონიერებას ადგენს მხოლოდ იმათი ნება, ვისაც ეს მთავრობა მართავს. ეს ზოგადი პრინციპი უნდა გავმიჯნოთ დემოკრატიული პრიციპებისაგან, რომელთა მნიშვნელობაც ჩვენ ვაღვანთ, თუ მართლა რა სურს ხალხს. ძირითადი პრიციპულია, რა თქმა უნდა, არჩევნები. სხვა ხერხების დანიშნულებაა დაიცვას დემოკრატია არჩეულ მმართველთა შესაძლო თვითნებობისაგან; ასეთებია: ხალხთა შტოთა გამოკვანა, ხელახალი არჩევის შესაძლებლობათა ლიბერალიზმი, კონსტიტუციაში შესწორების შესაძლად განსაკუთრებული მოთხოვნების დაწესება და ა. შ.

იგულისხმება, რომ დემოკრატიული მმართველობა უაღრესად რაციონალური უნდა იყოს. მისი კავშირი რაციონალისტურ ფილოსოფიულ ტრადიციასთან აშკარად ჩანს „სოციალური კონტრაქტის“ ცნებაში, რომელიც საზოგადოებას გაიზიარებს თავისუფალ და არჩევანის საშუალებით მქონე ინდივიდთა ერთობლიობად, რომელთაგან თვითოეული თავის ქცევას აწყობს იმის გაანგარიშებაზე, თუ რა უფრო შესაბამეა მის ინტერესებს. დემოკრატია არის წესების სისტემა, რომელიც დაკანონებულია ხალხის ნებით და იგულისხმება, რომ უმთავრეს შემთხვევაში ხალხი ირჩევს იმას, რაც უფრო სასარგებლოა მისი კვიდრებისათვის.

აქედან გამომდინარე, ყოველივე რაც არასაკმარისად რაციონალურად გამოიყურება, იქნება ეს ირაციონალური ფილოსოფია თუ ირ-

ციონალური ადამიანური გრძობები, ჩვეულებრივ გაგებულია როგორც დემოკრატიის იდეის საპირისპირო რამ. ნაციონალიზმში მხოლოდ ერთი ნიშნულია „ირაციონალური“ ფენომენისა, რომელიც, როგორც ვარაუდობენ, სპობს დემოკრატიის მარცვალს. ნაციონალიზმსა და დემოკრატიას შორის აუცილებელი და პოზიტიური კავშირის არსებობის მტიკცებით მე, რა თქმა უნდა, სწორედ ამგვარ ზოგად თვალსაზრისს ვუპირისპირდები.

იმისათვის, რომ ვნახოთ, თუ რა სასიცოცხლო როლი შეუძლია შესარულს ნაციონალიზმის მსგავსმა არარაციონალურმა ფენომენმა დემოკრატიის პროექტის განხორციელებისათვის, ეს უკანასკნელი შეიძლება თამაშს შევადაროთ. დემოკრატია, ნებისმიერი თამაშის მსგავსად, ემყარება წესებს, რომელთა ძალა მთლიანად დამოკიდებულია მოთამაშეთა (მოქალაქეთა) მზაობაზე, დაიცვან ისინი. ეს ანალოგია კარგად ეხამება დემოკრატიის ზემოაღწერილ ორივე ასპექტს: ხალხის სუვერენულობის პრინციპს და იმ ფაქტს, რომ ამ სუვერენულობის ერთადერთი აზიანი გამობატულება მისი სახელით შექმნილი წესების გარკვეული ერთობლიობა (კონსტიტუცია და კანონები). ხალხის სუვერენულობა მდგომარეობს იმის პრეტენზიაში, რომ „ჩვენ, ხალხი“ ვაპირებთ ვითამაშოთ მხოლოდ იმ წესებით, რომლებიც საკუთარი ნებით ავირჩიეთ. ჩვეულებრივ მაჩინათ, რომ ამგვარ წესებს (თამაშის წესებისაგან განსხვავებით) დამოუკიდებელი მორალური ღირებულება აქვთ, რაც საბოლოო ჯამში შეიძლება დაფუძნებული იყოს გარკვეულ რელიგიურ რწმენაზე, მაგრამ ამ უნივერსალური ღირებულებების (ანდა დეითის ნების) ინტერპრეტაციის კონკრეტული მანერა დამოკიდებულია ინდივიდუალურ მორწმუნეებზე – „ჩვენზე, ხალხზე“. პრინციპში ამით განსხვავდება დემოკრატია ისეთი პოლიტიკური სისტემებისაგან (სულ ერთია, ტრადიციულნი არიან ისინი თუ მოდერნულნი), სადაც დეითური ნებას (ან მის რომელიმე ემპივალენტს, ვთქვათ, მარქსის ისტორიული განვითარების „კანონებს“) ჭერ მმართველი ელიტა განმარტავს და უკვე შეიძლება მასებამდე დაყავს შესაბამისი წესები.

დემოკრატიის ეს „თამაშის მსგავსი“ ასპექტი თითქოს გვიჩვენებს მის სრულ რაციონალურობას, მაგრამ თუ ჩვენ ამ ანალოგიას გავარაუდებთ, დემოკრატიული საქმიანობის არარაციონალური ასპექტებისაც აღმოვაჩინოთ. თამაში, წესების გარდა, მოთამაშეთა ჭრუფსა და შემობრუნულ სათამაშო სივრცესაც გულისხმობს. ნამდვილ თამაშებში მისი ეს ელემენტები მთლიანად პირობითი და თვითნებურია, დემოკრატიული წამოწყების მიმართ კი იგივეს კვლავ ვიტყვით, თუცა დემოკრატიული კანონები („წესები“) შეგვიძლია განვიხილოთ როგორც რაციონალური შეთანხმებით მიღებული გადაწყვეტილების პროდუქტი, მაგ-

რამ პოლიტიკური ერთობის შემადგენლობა და ტერიტორია („მოთამაშეები“ და „სათამაშო სივრცე“), რომელთა მიმართაც ამ კანონებს ძალა აქვთ, არ შეიძლება ამგვარადვე განისაზღვროს. რა თქმა უნდა, დემოკრატიას აქვს სტანდარტული კატეგორიები (მოქალაქეობა და სახელმწიფო საზღვრები) მოთამაშეებისა და სათამაშო სივრცის განსასაზღვრავად, მაგრამ იმის გარეშის კრიტერიუმი, თუ სახელმწიფო ვინ არის მოქალაქე და საკუთრივ სად გადის საზღვრები, სულაც არ გამოდინარეობს დემოკრატიული წამოწყების შინაგანი ლოგიკიდან.

განვითარებული დემოკრატიული რეჟიმი ამგვარ კითხვათა მოგვარებას თავის წინაპირობად გულისხმობს, მიუხედავად იმისა, თუ რამდენად აქვს რაციონალური დემოკრატიული მოქმედების ლოგიკას შენაგანი რეჟისრები მათ გადასაწყვეტად. მართალია, თვითდადგენის დემოკრატიულმა პრინციპმა და არჩევნების დემოკრატიულმა პროცედურამ შესაძლოა გააიოლოს ეს გადაწყვეტა, მაგრამ დემოკრატიის ლოგიკა, თავისთავად, არ გვაწვდის რაიმე სპეციფიკურ კრიტერიუმს, რის მიხედვითაც გავიღებოდა არჩევანი, ან გავგვარავებოდა, თუ რომელი ხალხი ან ტერიტორიაა ჩასართველი ამა თუ იმ პოლიტიკურ სისტემაში. მაინც რის მიხედვით უნდა დავადგინოთ, მოცემულ ტერიტორიაზე მტროვრებ ადამიანთა მოცემული ჭრუფი რატიომ უნდა შეუერთდეს რომელიმე პოლიტიკურ ერთობას, ან გამოვიყოს მის?

რამდენადაც დემოკრატიის იდეა უნივერსალურია, საესებით ლოგიკური იქნებოდა, რომ ხალხის სუვერენულობის პრინციპი ერთიანი მსოფლიო პოლიტიკური ერთობის მასშტაბით განხორციელებულიყო. ეს, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს რომ დემოკრატიამ გადასაკლა მოელ მსოფლიოში ერთდროულად უნდა მოხდეს, და რომ ერთიანი მსოფლიო დემოკრატიის არსებობა თვით ადამიანების სურვილს შეესაბამება. მაგრამ ისტორია არ გვიდასტურებს არცერთ ამ ვარაუდს. დემოკრატია მუდამ შემოსაზღვრული ერთობების დონეზე ყალიბდებოდა ხოლმე. არასდროს და არსად არ აღნუსხულა, რომ თავისუფალ, ერთურთთან შეუვწარებელ ინდივიდებს რაციონალური განგარანების საფუძველებზე, სპონტანულად გადაწყვეტათ – არაფრიდან დემოკრატიული, სოციალურ კონტრაქტზე აგებული საზოგადოება შექმნათო.

მოგწონს თუ არა ეს, მაინც ნაციონალიზმმა ის ისტორიული ძალა, რომლის საფუძველზეც ყალიბდება დემოკრატიული ხელისუფლებებისათვის ვარგისი პოლიტიკური ერთეულები. „ჩვი“, უბრალოდ, სხვა სახელია ცნებისა „ჩვენ, ხალხი“, რითაც ამერიკის კონსტიტუცია იწყება.

ტრადიციულმა ევროპულმა ნაციონალიზმმა სცადა ჩამოეყალიბებინა ეროვნულობის ობიექტური ნიშნები, რომელთა საშუალებითაც აღიანიშნა მოცემული ჯგუფი „თვითდადგენის“ მოთხოვნის რაციონალურ გამართლებას შესძლებდა. ეს ნიშნები მოიცავს ენას, საერთო წარმოშობას, სახელმწიფოებრიობის ისტორიულ ტრადიციას და მისიანებს; მაგლობს, სახელმწიფოებრიობის ისტორიულ ტრადიციას და მისიანებს; იმედოვნებდნენ, რომ ამ ნიშნების მეშვეობით დემოკრატიის შენობა მთლიანად რაციონალურ საფუძვლებზე დამყარებული აღმოჩნდებოდა. უნდა არსებულყო საყოველთაოდ მისაღები ობიექტური კრიტერიუმები, რომლის მეშვეობითაც ტერიტორიები ხალხებს შორის „სამართლიანად“ განაწილდებოდა; თუ რომელიმე ჯგუფსა თუ ინდივიდს ემკვებოდა საკუთარი კუთვნილება ამა თუ იმ ერისადმი, ამ გზით ისინიც მოიპოვებდნენ ზუსტსა და მოუკერძოებელ საზომებს ამგვარი ემკვების გაფანტავად. მაგრამ ნაციონალიზმმა ფაქტურადა იტორიამ, რომ აღარაფერი ვთქვათ ისეთი სწავლულების მიერ შემოთავაზებულ თეორიულ ნააზრებზე, როგორც ჰანს კონი და ენსტ გელნერი არიან, ცხადად აჩვენა, რომ ასეთი ობიექტური და უნივერსალური კრიტერიუმის გამოშვებება, უბრალოდ, მთელს ევროპაში მოდერნიზაციამდელი ეთნიკური ერთობების თანამედროვე კრებად განვითარება ყოველთვის გამოუღებელი იყო ისტორიული შემთხვევითობებითა თუ ცნობიერი პოლიტიკური ძალისხმევით: დღეისაგან ბოიკებული ან ბუნებრივად ჩამოყალიბებული ნაციონალური საზღვრები, უბრალოდ, არ არსებობს.

მართალია, ამ აღმოჩენას დიდად შეუძლია გამოუთხაროს ძირი ნაციონალიზმის პრეტენზიას ზოგადმართებული რაციონალური კრიტერიუმის შემოთავაზებაზე, მაგრამ ის მაინც ვერ გააქარწყლებს ნაციონალიზმის რეალურ ფუნქციას დემოკრატიული (ე. ი. თვით-დამდგენი) პოლიტიკური ერთობების ჩამოყალიბებაში. კრიტერიუმებმა, რომელთაც ერები ერთმანეთს განსხვავდებიან, შეიძლება ვერ დააკმაყოფილონ ობიექტური ზოგადმართებულობის მოთხოვნები, მაგრამ დემოკრატიისთვის აუცილებელი პოლიტიკური ურთიერთშეკავშირება არ შეიძლება მარტო იქნას მინამ, სანამ ხალხი თავის თავს „ერად“ არ დაადგენს. ნაციონალური პრინციპის არასამართლად რაციონალისტურმა ხასიათმა შეიძლება შეარყიოს დემოკრატიის საფუძვლები და სისხლისღვრა კი გამოიწვიოს. რაკი ეროვნულობის ზოგადმართებული კრიტერიუმი არ არსებობს, წარმოიშობა კონფლიქტები, რომელთა სამართლიანი და რაციონალური გადაწყვეტა იქნება პრინციპულად არც იყოს შესაძლებელი. კუნძულზე მცხოვრებ ერთა შორისაც კი ძნელია ისეთი პოვნა, რომელსაც ტერიტორიული დავა არ ჰქონდეს მებობლებთან, და

მრავალ ერს აქვს ეთნიკური უმცირესობების პრობლემა, რომელთაც იგი უჭურებს როგორც პოტენციურ მოდელატებს, მაშინ როდესაც ეს უნაასკენელი თვით უმრავლესობას განიხილავენ როგორც პოტენციურ მხაგრულს. ამგვარი პრობლემების გადაჭრის სხვადასხვა გზა არსებობს: რადიკალური, „საბოლოო“ - როგორცაა გენოციდი ან ეთნიკური წმენდა; თანდათანობითი, გრადუალისტური - ასიმილაცია; ან კომპრომისები, როგორცაა კომუნალური თუ რეგიონალური ავტონომიების მინიჭება ფედერალური სახელმწიფოს შიგნით. მხოლოდ იშვიათ შემთხვევებში მიიღწევა პრობლემის გადაწყვეტა უმტკივნეულოდ და ძალადობის გარეშე, რაც გვიხსნის იმას, თუ რატომ სურს თანამედროვე დემოკრატიის ამდენ მხარდამჭერს ნაციონალისტური პრინციპის თავიდან აცილება. სამწუხაროდ, მხოლოდ სურვილები არ განსაზღვრავენ რეალობას.

ნაციონალიზმის რეალობისა და მნიშვნელობის უზარყოფის მცდელობა ხშირად მომდინარეობს იმ დამკვიდრების მიუღებლობიდან, რომ დემოკრატიის, პოლიტიკური რაციონალიზმის ეს თითქოსდა სანიშნო ხორცესხმა, არარაციონალურ საფუძველს ეყარება. დემოკრატიულ საზოგადოებათა ავების ადრეულ ეტაპებზე ნათელი გახდა, რომ პოლიტიკური დღეინიციის არარაციონალური აქტი (იმის დადგენა, თუ ვინ არის ეს აჩვენ, ხალხი) რაციონალური პოლიტიკური ქცევის აუცილებელი წინაპირობაა. ამის აღიარებზე უარის თქვამს საშუალება არ მისცა დასავლელ ინტელექტუალებს გაცივით, რა ხდებოდა საბჭოთა კავშირში (ან, უფრო სწორად, რა დამართა მას) პერესტროიკის შედეგად. მათი შეშფოთება იმის გამო, რომ ნაციონალიზმი ხელს უშლიდა დემოკრატიულ რეფორმებს, ანგარიშს არ უწევდა იმ კუმბარიტებს, რომ ყველა რეალური დემოკრატიული მოძრაობა (რუსეთის გარდა) იმავდროულად ეროვნული მოძრაობაც იყო. დამოუკიდებლობის მოსურნე რესპუბლიკების პოლიტიკურ ლიდერებს ეკითხებოდნენ, თუ რა ეკონომიკური სარგებლობის მოპოვებას მოულოდნენ ისინი დამოუკიდებლობისაგან მშინ, როდესაც ჩამოყალიბებული ერები თავად განიხილავდნენ სუვერენიტეტს, როგორც საბოლოო მიზანს და არა როგორც მხოლოდ საშუალებას ეკონომიკური აყვავებისათვის.

ურთიერთდამოკიდებულება დემოკრატიასა და ნაციონალიზმს შორის სრულყოფილ სხვა გზითაც იჩენს თავს. თანამედროვე დემოკრატიული რეჟიმები, არანაკლებ კიდრე თანამედროვე ერები, ხელოვნურ კონსტრუქციებს წარმოადგენენ. ძველი დემოკრატიები მხოლოდ პოლიისის, კლასიკური ქალაქ-სახელმწიფოს მასშტაბით იყო შესაძლებელი. ამ ტიპის დემოკრატიის არსებობადაც თანაზომადი იყო ცალკეული ადამიანისა: დემოკრატიული ყოფის ველის სიმცირის გამო მოქალაქეები პი-

რისპირ ხედვებოდნენ ერთმანეთს. თანამედროვე დემოკრატია შორს გას-
ცდა ასეთ „შინაურულ“ ურთიერთობებს: ის მოქალაქეებისაგან მოით-
ხოვს სოლიდარობის იმგვარ გრძობას, რომელიც ნაკლებად იქნება და-
მოკიდებული უშუალო შეგრძნებებზე და უფრო მეტად დაემყარება აზ-
როვნებისა და წარმოსახვის მოდელს.⁶⁾

იუჯინ კებერის ლირსმუსიანიშნავი ნაშრომი „აღლებების გადაქცევა
ფრანგებზე“ გვიჩვენებს, თუ საფრანგეთის რევოლუციის დროს (როდესაც
დაიწყო კიდევ ფრანგი ერის ჩამოყალიბება თანამედროვე გეგ-
მით) გლეხობა, ღველი რეჟიმის, უმთავრესად სოფლის მეურნეობაზე
დაფუძნებული საზოგადოების უფართოესი ნაწილი, რაოდენ მცირედ იაზ-
რებდა თავს „ფრანგად“ — ბევრი მათგანი, კაცმა რომ თქვას, ფრან-
გულად არც კი ლაპარაკობდა.⁷⁾ ურთიერთშეკვეთილება მიღწეულ იქნა
მიზანდასახული, ცენტრალიზებული და მკაცრი პოლიტიკური ძალისხმე-
ვის შედეგად; ამ აზრით, დღევანდელი ფრანგი უფრო „ბელგური“
კონსტიტუციისაა, ვიდრე „ბუნებრივი“. წიგნის სათაური იმავე წარმატე-
ბით შეიძლება ყოფილიყო „აღლებების გადაქცევა მოქალაქეებზე“, რაც
ყურადღებებს გამაზვილებდა იმ პარადოქსზე, რომელიც შეიცავს გლე-
ხის (ანუ სოფლად მოსახლის) მოქალაქედ (ანუ ქალაქის მაცხოვრებ-
ლად) გადაქცევას მისი ქალაქად მიგრაციის გარეშე. ასეთია პარადოქ-
სი, რომელსაც ეყვარება თანამედროვე დემოკრატია — ძირითად ურ-
ბანისტული ფენომენი, მხოლოდ შემდგომ რომ მოუწია მთელი ქვეყნის
მასშტაბით გავრცელება და, მშასადაშემ, სოფლის მოსახლეობის მოც-
ვატ. ამგვარი რამ შეიძლება მიღწეულიყო მხოლოდ შეგნებული პო-
ლიტიკური ძალისხმევით, სულ ერთია ვინ იყოსრებდა ამას — ცენტრა-
ლებული სახელმწიფო ბიუროკრატია, კულტურული ელიტა თუ სხვა
ვიწმე. ფაქტურად, გლეხების ფრანგებად და მოქალაქეებად გადაქცევა
ერთიანი პროცესი იყო: გლეხებს ფრანგებად გადაქცევა შეეძლოთ მხო-
ლოდ მოქალაქეებად გადაქცევის შემთხვევაში და პირიქით — ეს ორი
პოინტი გამოჩვენდა თეორიულად, მაგრამ არა პრაქტიკულად.⁸⁾

ამრიგად, დემოკრატის მშენებლობის საჭიროებები ქმნის სტი-
მულს ერის ჩამოყალიბებულად წინასწარ არსებული ეთნიკური მასა-
ლისაგან. ერისტ გელნერის ნათქვამი — „ნაციონალიზმი ჰქმნის ერებს“,
იმზვეც მიანიშნებს, რომ ერებს დემოკრატული გარდაქმნები (და არა
მხოლოდ ინდუსტრიული წარმოშობის ეტაპზე დემოკრატული მოძრაობები,
რომ დემოკრატის წარმოშობის ეტაპზე დემოკრატული მოძრაობები
და ეროვნული მოძრაობები ხშირად ერთი და იგივეა. ორივე ასულ-
დგმულს „თვითდადგენის“ პრინციპი: „ჩვენ, ხალხი (ე. ი. ერი) თა-
ვად გადავეყვით საკუთარ ბელს; ჩვენ მხოლოდ იმ წესებს დავე-
მორჩილებით, რომელთაც თავადვე დავადგენთ, და არავის მიცემთ

საშუალებას — სულ ერთია, იქნება ეს აბსოლუტური მონარქი, უზურ-
პატორი თუ რაიმე გარეშე ძალა — ჩვენი თანხმობის გარეშე გვმარ-
თოს“.

ამ არგუმენტს განსაკუთრებული ძალა აქვს ჩამოყალიბებული დე-
მოკრატების შემთხვევაში, სადაც ნაციონალიზმი დემოკრატული ძვე-
რის საწყისად გვევლინება. ეროვნული გრძობის როლი დემოკრატულ-
ლი წყობის შენარჩუნებაში სხვაგვარია — როდესაც დემოკრატები სტა-
ბილურობასა და საკუთარ საზღვრებში უსაფრთხოებას იგრძნობენ, ნა-
ციონალური გრძობის ინტენსივობა და მნიშვნელობა შესაძლოა, თან-
დათანობით შესცივდეს. ცხადია, შეიძლება ვიკამათოთ იმაზე, ხდება
თუ არა რაიმე ამდაგვარი დღეს აღმოსავლეთ ევროპაში, მაგრამ ეს
უკვე საუბრის სულ სხვა თემაა.

ლიტერატურული ნაშრომების სია

დემოკრატის სახელით ნაციონალიზმის კრიტიკა სინამდვილეში უმე-
ტესწილად მისი დიპლომატიის სახელით კრიტიკაა. ლიბერალიზმის
ქვეშ მე ვგულისხმობ დოქტრინას, რომელიც აღმიაწინს პირად თავი-
სუფლებას უმალავს პოლიტიკურ ღირებულებად მიიჩნევს. რაც შეეხე-
ბა ნაციონალიზმს, იგი უპირატესობას ანიჭებს რასობრივ, კულტურულ
ან სხვა მსგავს საფუძველზე აღმოცენებული კოლექტივის მისწრაფებებს.
ლიბერალიზმისთვის გადაწყვეტია არჩევანის პიროვნული უფლება, მა-
შინ როდესაც ნაციონალიზმი უმალავს ადგილზე აყენებს რაღაც ისეთს,
რაც პიროვნულ არჩევანზე არ არის დამოკიდებული.

თუმცა დაპირისპირების ძირი უფრო ღრმაა, ვიდრე ღირებულებე-
თი პრეფერენციები. ნაციონალიზმის ლიბერალური კრიტიკის ძირითადი
თეზისი ისაა, რომ ერი „არარეალური“ (ანარმოსახვიანი) „ხელოვნუ-
რად შექმნილი“, „მოგონილი“ და ა. შ.) რამაა, მშინ როდესაც კონ-
კრეტული აღმიაწინი, ინდივიდუმი, პიროვნება საცემით „რეალურია“. ამ
თვალსაზრისს მკედროდ უკავშირდება შეხედულება, რომ განუსხვი-
სებელ უფლებათა მატარებელი ინდივიდი „რაციონალურია“, მშინ რო-
დესაც ერი — „ირაციონალური“. ერები არარეალურად და ირაციონა-
ლურადაა მიჩნეული იმდრო, რომ როგორც ადრე ვახვით, არ არსე-
ბობს ეროვნულობის უნივერსალურად ობიექტური კრიტერიუმი. ფუკუ-
იამა ამგვარი დაუერენციაციის ერთ-ერთი გამართლება გეთავაზობს:

„აღმიაწინა და არააღმიაწინ შორის განსხვავება მთლიანად რაცი-
ონალურია: მხოლოდ აღმიაწინე არიან თავისუფალნი, რაც იმას
ნიშნავს, რომ ისინი მზად არიან იომონ საკუთარი აღიარებისათვის

მართოდენ პრესტიჟის დაცვის სურვილიდან გამომდინარე. ეს თავისებურება ეყარება რადიკალურ განსხვავებას ბუნების სამეფოსა და თავისუფლების სამეფოს შორის. რაც შეეხება ადამიანთა ერთი ჯგუფის მეორისაგან განსხვავებას, იგი, შეიძლება ითქვას, ისტორიის მსვლელობის შემთხვევითი და თვითნებური შედეგია.¹⁰

ეს პასაჟი გვიჩვენებს, თუ როგორი არამყარია ლიბერალიზმის პრეტენზია, რაციონალურ ნიადაგზე იყოს დაფუძნებული. ადამიანურსა და არაადამიანურს შორის განსხვავება „რაციონალური“ იმ ზრით, რომ ის თვალსაჩინოა და შეიძლება „ბუნებრივი“ ცნებებით აღიწეროს, აღონდ აქ ერთი გარემოება გვემლის ხელს – ადამიანის პრეტენზია, უნივერსალურ ღირებულებად იყოს აღიარებული სწორედ როგორც ადამიანი (ხოლო ფუკუიამა და მე სავსებით თანახმანი ვართ, რომ ესაა თვით ლიბერალიზმის არსი) არ ეყარება მხოლოდ ადამიანურის და არაადამიანურის სფეროთა გამოჯვანას. ადამიანური ღირსების დოქტრინის ძირისძირი არის არა უბრალოდ ის ფაქტი, რომ ადამიანი განსხვავებული არსებაა, არამედ ის დამეება, რომ რაღაც არის ამ განსხვავებაში ისეთი, რაც აბსოლუტური ღირებულებისაა. აი, ეს ღირებულება კი სულაც რა არის ემპირიულად ცხადი ან „ბუნებრივი“. თავად ფუკუიამა, ჰეგელის კვალდაკვალ, აღიარებს, რომ უნივერსალური პიროვნული აღიარების პრეტენზია ეყარება ქრისტიანობას, რომელსაც იგი „მონების იდეოლოგიას“ უწოდებს (განსხვავებით „ბატონთა იდეოლოგიისაგან“, რომელიც მხოლოდ მბრახნებელთათვის იმეტებს აღიარებას.¹¹ სწორედ ქრისტიანობამ მიაჩა რაღაცეები ტრანსცენდენტური ღირებულება გამოჩინულად ადამიანის სულს. მაგრამ თუკი ქრისტიანობა მხოლოდ „იდეოლოგიაა“ (ანუ, დეფინიციის ძალით, ყალბია), მაშინ ადამიანის უნივერსალური აღიარება ყალბ წანამძღვარზე ყოფილა აღმოცენებული და, მას, ცხადია, „ბუნებრივს“ და „რაციონალურს“ ვეღარ ვუწოდებთ. რა თქმა უნდა, სულაც არ არის აუცილებელი, ქრისტიანულ რწმენას მივდიოთ, რომ პიროვნული ღირსების გრძობით აღჭურვილი ადამიანები ვიყოთ; მაგრამ არც იმის სათქმელად გვაქვს საკმარისი საფუძველი, რომ ჩემი პრეტენზია, პატივი მივაგონ ჩემს პიროვნულ თავისუფლებას როგორც განსაკუთრებულ ღირებულებას, რაიმე რაციონალური (ან მეცნიერულად დამტკიცებად) არგუმენტებს ეყარება.

ასე რომ, თუკი ლიბერალური დემოკრატია ბევრ თავის გამარჯვებას მეცნიერული რაციონალიზმის პროგრესს უმადლოს, არც დემოკრატია უფრო და არც ლიბერალური პრინციპები არ ეყარება რაციონალურ საფუძველს. ორივე შეიძლება აღწერილ იქნას როგორც „არარაციონალური“ ან „წინანარეციონალური“ (მაგრამ არა აუცილებლად

„რაციონალური“, რაც, ჩვეულებრივ, გონებისადმი მტრულს აღნიშნავს); ამა თუ იმ ლიბერალურებისადმი უპირატესობის მინიჭება ამ (ისევე როგორც, ჩემი პირადი ზრით, ყველა სხვა შემთხვევაში) საბოლოო ჯამში უფრო რწმენას ეყარება, ვიდრე რაციონალური ცოდნას.

თანამედროვე ინსტიტუტებისადმი მოძღვრებამ ერების შემთხვევითი განსაზღვრულობის შესახებ მართლაც ლახვარი ჩასა ნაციონალისტურ მითს ერის, როგორც არაისტორიული ერთობის შესახებ, რომელსაც ფესვი უშუალოდ რაღაც ტრანსცენდენტურ თუ ბუნებრივ წესრიგში აქვს გაღებული. მაგრამ ამ მოძღვრების არგუმენტები ვერ აქცევენ ერს „არარეალურად“ რიგითი ადამიანისთვის, რომელიც დაიბადა კონკრეტულ საზოგადოებაში, კონკრეტულ კულტურულ გარემოში კონკრეტულ სახელმწიფოში და როგორც პოლიტიკური და სოციალური, ასევე სულიერი და ექსისტენციალური ხასიათის კონკრეტული არჩევითა წინააღმდეგობა. ერს არ ჰქონდა იყოს „რაციონალური“ იმი-სათვის, რომ ის „რეალური“ იყოს.

პიროვნულობა და პირისპირულობა

აქამდე ჩვენ არაფერი გვიქვამს იმ მიღებული ზრის საპირისპიროდ, რომ ლიბერალიზმი და ნაციონალიზმი ურთიერთგამომრცხავი პრინციპებია, რომელთა შორისაც აუცილებლად ერთ-ერთი უნდა აირჩიოს. მაგრამ ახლა ვიკითხოთ, ხომ არ არსებობს რაიმე პოზიტიური კავშირი ლიბერალიზმსა და ნაციონალიზმს შორის, ისევე როგორც ეროვნულობის იდეასა და ადამიანის პიროვნულობის იდეას შორის? შემთხვევითი არ არის, რომ ორივე ესენი ახალი ისტორიის პერიოდს უკავშირდება, მაგრამ მათი მიმართება მხოლოდ მოდერნიზაციის „ობიექტური“ მექანიზმებით არ არის გამოვლენებული; მათ შორის რეალური კავშირის დასაბაზად უნდა ჩავუღრმავდეთ აზროვნების მოდერნიზაციის რადიკალს, საიდანაც ლიბერალური იდეოლოგია იღებს სათავეს.

მოდერნული პარადიგმის ცენტრში დგას ადამიანის ავტონომიური პიროვნების ცნება. ეს პიროვნება, როგორც უნიკალური და ტრანსცენდენტური ღირებულების მატარებელი (კანტის სიტყვებით, იგი ყოველთვის მიზანია, მაგრამ არასდროს – საშუალება), თანახმაა მხოლოდ ის წესები დაიცვას, რომლებიც თვითონა აქვს მიცემული სანქცია (თვით-დადგენა). თუკი ამ იდეაში უცილობელ ათეისტურ იმპლიკაციებს ხედავენ ხოლმე, ისტორიულად იგი სწორედ ქრისტიანული ტრადიციიდან მომდინარეობს. მეტიც, ავტონომიური ადამიანს არაფერი უშლის ხელს, აღიაროს აბსოლუტური ღვთაებრივი წესრიგის არსებობა

და, ამავე დროს, ამტკიცოს, რომ ამ წესრიგის ინტერპრეტაცია და მისი პრიონციპების მიყენება ამა თუ იმ კონკრეტულ შემთხვევისათვის, საბოლოო ჩამში ინდივიდუუმის გონებისა და სინლისის პრეროგატივაა და არა რომელიმე ერთობისა თუ დაწესებულების.¹²⁾

ეროვნულობის ცნება თავის მხრივ შინაგანად უკავშირდება პერსონალულობის იდეას და ახალი დროის თვით-ცნობიერი ნაციონალიზმი სწორედ ამით განსხვავდება პირველყოფილი ეთნოლოგიისაგან. ეთნოლოგიის არსი მის მიერ თქაზის იდეის მაკროსოციალურ დონეზე გაცემულობაში ძველს. საზოგადოება „წარმოიშობება“ როგორც დიდი ოჯახი, რომელსაც ერთი საერთო წინაპარი ჰყავს. ამისგან განსხვავებით, როდესაც ერი „წარმოიშობება“ თავს, ის ოჯახს კი არ ხედავს, არამედ უნიკალურ, გამორჩეული ხასიათის მქონე პერსონალურობას.

ეროვნული თვით-ცნობიერება ორგანიზაციის ბაზის ადამიანის ინდივიდუალური პერსონალურობის სტრუქტურას: უპირველეს ყოვლისა, ერი არის ადამიანთა ერთობა, რომელიც ორგანიზებულია თვით-დადგენის იდეის ირგვლივ. თანამედროვე ერი, მსგავსად თანამედროვე თვით-ცნობიერი ინდივიდისა (და განსხვავებით არქაული ეთნოლოგიის იდეის მხოლოდ იმ კანონებს, რომლებიც მანვე დაწესდა საკუთარ თავს და უარყოფს წესებს, თავსმოკვეთს გარეე ძალის მიერ. მეორეც, ერი ინდივიდუალური პიროვნებაზე არანაკლებ საჭიროებს პარტნიორებს, ურთიერთთანამშრომლობას და ურთიერთობისათვის ერთგვარ სხვა ერი-ბი სჭირდებათ. ერს შეუძლია საკუთარი თავი გაიგოს და ვინაა აღიაროს მხოლოდ კაცობრიობის ისტორიის კონტექსტში. ეს იდეა სავსებით მოუზარებელი იყო ყველაზე უფრო დაწინაურებული ეთნიკური (მაგ. ძველი ბერძენების) ცნობიერებისთვისაც კი. ეროვნულობის იდეა კაცობრიობის წევრობის იდეაა, ხოლო კაცობრიობის, როგორც „ერთა ოჯახის“ იდეა თავის მხრივ, დიდი ხანია ლიბერალური ნაციონალიზმის საყრდენად მიჩნეული.

კონცეპტულურ შეკავშირებას ეროვნულობასა და პერსონალურობას შორის ერთი არსებითი შედეგი მოსდევს. ერი თვით-დადგენას მოითხოვს არა როგორც გამორჩეულ პრივილეგიას, არამედ როგორც იმ ზოგადი დებულების იმსახურებს, მე ვერ გავიგე, თუ რატომ თვლის ფუქუ-სახელმწიფოს იმსახურებს. მე ვერ გავიგე, თუ რატომ თვლის ფუქუ-იამა, თითქოს ერი განსაზღვრების ძალით „მეგალოტიმური“ (აღმატებული ალიაგების მოთხოვნა) მშინ, როდესაც ლიბერალური ინდივიდუალიზმი ასევე განსაზღვრების ძალით „იბოტიმური“ (თანბარი ალიარების მოთხოვნა). ნაციონალიზმი, მისი საკუთარი მნიშვნელობით, სულაც არ „შემოზღუდავს ალიარებას მხოლოდ მოცემული ეროვნული ეთნიკური ჯგუფის წევრებით“.¹³⁾ როგორც ამას ფუქუიამა ამტკიცებს.

ამგვარი დამოკიდებულება უკეთ გამოიხატება ისეთი ტერმინებით, როგორცაა „რასობა“ ან „შოვინიზმი“. ნაციონალიზმი არც მხოლოდ მოცემული ერის ან ეთნიკური ჯგუფის ინდივიდუალური წევრების აღიარებას მოითხოვს. ერთადერთი, რასაც ის მოითხოვს, არის ერის, როგორც მთელის აღიარება, რაც ნიშნავს ეროვნულობის საზოგადო სიმბოლოების მოპოვებას: დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ლეგალურ სტატუსს (ინდივიდის შემთხვევაში ამას მოქალაქის ლეგალური სტატუსი უწყობაძეობა) და „ერების ოჯახის“ თანაწარუფლებიან წევრად მიღებას. ნაციონალიზმის ამოსავალი იდეა, სულ მცირე, ისეთივე იბოტიმურია, როგორც ინდივიდუალურისტური პერსონალიზმისა, თუმცა კი ერებსაც, ინდივიდების მსგავსად, შეიძლება შედიდური მეგალოტიმურობის სახალი შეეყაროთ.

ლიბერალიზმისა და ნაციონალიზმის ნათესაობის კიდევ ერთი ნიშანი ისაა, რომ ორივეს ხშირად აკრიტიკებენ ერთდროიანად რამისთვის: რომ ისინი ადამიანებს ერთმანეთისაგან თიშავენ. ლიბერალიზმთან ასოცირებული ატომიზირებული ინდივიდუალიზმი, როგორც ამბობენ, აქცენტებს საზოგადოებას, მაშინ როდესაც ნაციონალიზმი კაცობრიობას შლის. ორივე ბრალდება თავისთავად კანონიერია, მაგრამ ორივე უფლებეულობს იმ პრაქტიკულ გამოცდილებას, რომელიც გვეუბნება, რომ დღემდე, ლიბერალიზმი და ნაციონალიზმი ისტორიამი ცნობილი ყველაზე ეფექტური გამაერთიანებელი ძალებია.

ლიბერალური ინდივიდუალიზმი ემოციურად თიშავს ადამიანებს ერთმანეთისაგან, მაგრამ მხოლოდ ლიბერალურ საზოგადოებაში გახდა შესაძლებელი სტაბილური სამოქალაქო მშვიდობის მიღწევა, მაშინ როდესაც „გულთბილი“ გვირგვინული იდეოლოგიები ხშირად სისხლისღვრის ინსტიტუტების გვერდითიან. მსოფლიოს გაერთიანების მცდელობებს რომელიმე უნივერსალური დოქტრინის – ვიქვით, ქრისტიანობის (ამ შემთხვევაში ვგულისხმობ ქრისტიანობას როგორც პოლიტიკურ ძალას) ან კომუნისტური სხეულით – მტრობისა და შუღლის გარდა სხვა არაფერი გამოუწვევია; რაც შეეხება „ეროვნულ ინტერესებს“, თუმცა მათთვისაც უამრავი სისხლი დაიღვარა, მაგრამ პირველი ორგანიზაცია, რომელმაც, ავად თუ კარვად, მთელი მსოფლიო მოიცვა, მაგრამ არა „უნივერსალურ ეკლესიად“ ან კომუნისტურ ინტერნაციონალად, არამედ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციად იწოდება და ეყარება იბოტიმურ ნაციონალიზმს („ნაციონალური სუვერენიტეტის პატივისცემა“, „სახელმწიფოს ურდევობა“ და ა. შ.). ნაციონალიზმის ზოგადი პრინციპები, ჩანს, ჯერ კიდევ უფრო ფართოდაა მიღებული მთელ დედამიწაზე, ვიდრე ლიბერალიზმის ან სხვა მსგავსი იდეოლოგიისა.¹⁴⁾ მსოფლიოს იმ ნაწილში, რომელმაც ნაციონალიზმი გამოიგონა – დასავლეთ ევროპამ

— უკვე გაასწრო ყველა სხვა რეგიონს ინტერნაციონალური კავშირების ახალი ფორმების მიგნებაში. ევროპამ ერთა შორის თანაცხოვრების უპრეცედენტო დონეს მიადწია არა ნაციონალიზმის უარყოფითი, როგორც ბევრს ჰგონია, არამედ მისი იზოტიზირი ასპექტის წინ წამოწევით. დამოუკიდებელი ქვეყნები საკუთარი ნებით თმობენ საკუთარი სუვერენიტეტის სულ უფრო მეტ ელემენტებს, რადგან ამ სუვერენიტეტის პატივისცემა უზრუნველყოფილი იქნება. მეგალოტიზმულიდან იზოტიზირზე გადასვლა შესაძლებელია არა მხოლოდ ინდივიდუალიზმის, არამედ ნაციონალიზმის დონეზეც.

ლიბერალიზმის დაცვა

მიუხედავად იმისა, რომ მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ ლიბერალთა უმრავლესობა ნაციონალიზმს უარყოფდა, როგორც ბარბაროსულ ატივიზმს, მეცხრამეტე საუკუნის კლასიკური ლიბერალები საკითხს ცოტა განსხვავებულად უდგებოდნენ. თეორიულ დონეზე, ლიბერალური პრინციპი საერთოდ არ გულისხმობს ეროვნულობის რაიმე სახით აღიარებას, რადგან კუმპარიტი ლიბერალისთვის ავტონომიური პიროვნება ანალიზის ამოსავალი ერთეულია. მაგრამ ნაციონალიზმისადმი ლიბერალური მიდგომა გაშუალებულია მისივე დამოკიდებულებით სახელმწიფოსადმი.

ყველა სახელმწიფო გარდაუვლად გულისხმობს ბატონობის ან რეგრესიის გარკვეულ ხარისხს — რაც ლიბერალებს, მათი ბუნებიდან გამომდინარე, სრულიად არ მოსწონთ. ისინი სახელმწიფოს განიხილავენ როგორც აუცილებელ ბოროტებას, რომლის ატანაც შეიძლება მხოლოდ იმით, რომ სახელმწიფოს არარსებობის შემთხვევაში ინდივიდის მდგომარეობა კიდევ უფრო უარესი იქნებოდა. ლიბერალებს სხვა გზა არა აქვთ, თუ არა შეურიგდნენ სახელმწიფოს, როგორც ერთადერთ ძალას, რომელსაც შეუძლია თავიდან აგვაცილოს ყველას ომი ყველას წინააღმდეგ და მოგვცეს ინდივიდუალურ უფლებათა დაცვის გარანტიები.

აქ ჩნდება გადამწყვეტი კითხვა — როგორ სახელმწიფოება ლაბერაკი? დღეს თავისთავად ცხადი გვეჩვენება, რომ ლიბერალებმა დემოკრატიულ სახელმწიფოს უნდა მიაჩნონ უპირატესობა ყველა სხვა სახის სახელმწიფოსთან შედარებით; მაგრამ ლიბერალები ამ დასკვნამდე ერთბაშად არ მისულან. ვთქვათ, რატომ არ შეიძლება მათ კეთილშობილი, განთლებული აბსლუტიზმისთვის დაეჭირათ მხარი? ბოლოს და ბოლოს, ლიბერალიზმის სოციალური ბაზა ხომ ყოველთვის

ელიტარულ-არისტოკრატიული იყო (ამ უკანასკნელი სიტყვის ტრადიციულ-ემეკიდრემიითი, მორალურ-ინტელექტუალური გაგებით მაინც). ლიბერალები მუდამ უფროსდნენ ხალხს, demos-ს, როგორც თავისუფლების პოტენციურ მტერს.¹⁵ უმრავლესობის — და შედეგად, უსახურობის ტირანია — დემოკრატიის თანდაყოლილი საფრთხეა. ამისდა მიუხედავად, საბოლოო ლიბერალები მივიდნენ იმ პრინციპს, რომ სისხლის ტირანია სულზე და, შესაბამისად, დინასტიურ მმართველთა თავნებობა კიდევ უფრო მიუღებელია, და ამგვარად შეურიგდნენ დემოკრატიას. რაკი ეს ნაბიჯი გადადგეს, მათ პატივი უნდა ეცათ საერთო ნებისთვის და გარკვეულ საზღვრებში მიჰყოლოდნენ კიდევ მას; ამ ნების კი, თავის მხრივ, როგორც უკვე ვნახეთ, არ შეეძლო რაღაც ზომით მაინც ნაციონალისტური არ ყოფილიყო.

ზემოთ დახასიათებული დილემა მკაფიოდაა გამოხატული მეცხრამეტე საუკუნის ისეთი გამოჩენილი ლიბერალების შრომებში, როგორებიც არიან ჯონ სტუარტ მილი და ლორდი ექტონი. მილი არ ყოფილა ემოციური ნაციონალისტი, მაგრამ იგი დემოკრატიული ლიბერალიზმის აპოლოგეტი იყო და ფიქრობდა, რომ „თავისუფალი ინსტიტუტები თითქმის შეუძლებელია ისეთ ქვეყანაში, რომელიც განსხვავებული ეროვნებისაგან შედგება... საზოგადოდ, თავისუფალი ინსტიტუტების აუცილებელი პირობა ის, რომ სახელმწიფო საზღვრები ძირითადად უნდა ემთხვეოდეს ეროვნებათა საზღვრებს“.¹⁶ რაკი დემოკრატიაზე აიღო გზი, მიღმა დაინახა, რომ ნაციონალიზმის ხელთდასმის გარდა მას სხვა გზა აღარ ჰქონდა.

რაც შეეხება ლორდ ექტონს, იგი ეროვნულობის პრინციპის აწკარა მოწინააღმდეგე იყო, რადგან ამ პრინციპს პიროვნულ თავისუფლებასთან უუთავგებლად მიიჩნევდა. მილისაგან განსხვავებით, იგი ფიქრობდა, რომ „სხვადასხვა ერის შეკავშირება ერთ სახელმწიფოში ცივილიზებული ცხოვრების ისეთივე აუცილებელი პირობაა, როგორც მაკაცისა და ქალის თანაცხოვრება“.¹⁷ მაგრამ აქედან ის ლოგიკურად მიდიოდა რასიზმისა და იმპერიული მმართველობის საჭიროების აღიარებამდე.¹⁸ ამასთან, ფაქტურად, მან დემოკრატიის პრინციპებსაც შეუტია, როცა თანასწორობის რუსოსისტული პრინციპი არანაკლებ უმდოქრინად გამოაცხადა, ვიდრე კომუნალიზმი ან ნაციონალიზმი.¹⁹ მაგრამ ლორდი ექტონის მსგავსი არისტოკრატიული ლიბერალიზმის წარმომადგენელთა საწინააღმდეგოდ, თვით ხალხები, როცა ეს მათზე დამოკიდებული, დემოკრატიის შენებას, ჩვეულებრივ, დამოუკიდებელი ეროვნული სახელმწიფოს შექმნით იწყებენ — თუმცა სრულიად შესაძლებელია, რომ ეს სახელმწიფოები არანაკლებ შეუწყნარებლები აღმოჩნდნენ პიროვნული თავისუფლებისადმი, ვიდრე ancien regime, —

ტრადიციული მონარქიული მმართველობა.
დღესდღეობით „ხალხი“ — რომელსაც ახლა ხშირად „საშუალო კლასის“ სახელითაც იხსენიებდნენ, მანცდამაინც სახიფათოდ აღარ გამოიყურება: არადა, ლიბერალები დღეს უფრო მკვეთრად უარაყოფენ ნაციონალიზმს, ვიდრე ოდესმე, რატომ?

სამისოდ, რა თქმა უნდა, მრავალი მიზეზი არსებობს. ჯერ ერთი, ძლიერი ზეგავლენა იქონია ჩვენი საუკუნის ორი საშინელი ომის დროს ნაციონალური ექსტრემიზმის მიერ ნათამაშვმა როლმა, ხოლო მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდის დემონოლოგიამ „ეჩოვებული თვით-დადგენა“, უმეტესწილად, მესამე სამყაროს პრობლემად აქცია და ამგვარად გააძლიერა ლიბერალური ტენდენცია ნაციონალიზმის „ჩამორჩენილობასთან“ ასოცირებისა.

ლიბერალებს კვლავ შენარჩუნებული აქვთ ზოგადად „ხალხის“ შიშის, ოღონდ, რაკილა განათლებული აბსოლუტიზმის ალტერნატივა აღარ არსებობს, ლიბერალი კვლავ აძლევს თავს უფლებას, ღიად ანტიდემოკრატიული პოზიცია დაიკავოს. ამიტომაც, ხალხის შიში ნაციონალიზმის მიუღებლობის გაცილებით უფრო რესპექტებელურ ფორმას იღებს. როდესაც გამოჩნდა შანსი, რომ ძველი რეჟიმის ვინძლო შედარებით ადამიანური ვარიანტი წარმოშობილიყო საბჭოთა კომუნიზმის ნაწილებში დასავლელმა ლიბერალებმა ამ რეჟიმის აურჩეველი „განათლებული მონარქი“, მიხეილ გორბაჩოვი ამკობინეს ხალხის მიერ არჩეულ, მაგრამ უხეშად გამაჩორკნილ ბორის ელცინს (ლიდერს, რომელიც ასევე არაპროფიზიტობდა, როგორც ხალხი, რომელმაც ის ხელისუფლებასთან მიიყვანა), რომ აღარაფერი ვთქვათ ხელისუფლებაში დემოკრატიული გზით მისულ ნაციონალისტ ლიდერებზე სხვა რესპუბლიკებში.

ნაციონალიზმის ორი მხარე

ვევლავთ იმის მიუხედავად, რაც ჩვენ ვთქვით ნაციონალიზმის თეორიულ ნათესაობაზე დემოკრატიასა და ლიბერალიზმთან, არ შეიძლება იმის უარყოფა, რომ ნაციონალიზმი პრაქტიკაში ძალიან ხშირადაა არალიბერალური და ანტიდემოკრატიულიც კი.

ნაციონალიზმს ორი მხარე აქვს: ერთი პოლიტიკურია, მეორე ეთნიკური. არსებობს მცდელობა ეს ორი მხარე წარმოდგენილი იყოს ნაციონალიზმის ორ სხვადასხვა სახედ, რომელთაგან ერთი „კარგია“ და მეორე „ცუდი“.20) მაგრამ ეთნიკური და პოლიტიკური ნაციონალიზმი

მხოლოდ იდეალური ტიპებია; რეალური ნაციონალიზმი ყოველთვის ერთიცაა და მეორეც, თუმცა ამთავან ერთი რომელიმე ასპექტი შეიძლება მეტ-ნაკლებად გაბატონებული იყოს. ერთის იდეა პოლიტიკურია, და არ არსებობს ნაციონალიზმი პოლიტიკის გარეშე, მაგრამ მასალა, რისგანაც ისა აგებული, გარდაუვლად ეთნიკურია. ამ ორი ეფენომენის მიმართება შეიძლება გამოხატულ იქნას როგორც მიმართება ეთნიკურ სტრუქტურას და მის მაცოცხლებელ პოლიტიკურ სტრუქტურას.

ეთნიკურობის არალიბერალურ სტრუქტურასთან დაკავშირებით, მაგრამ თუკი საქმეს გონივრულად მივუდევებით, საგნებით შესაძლებელია მისი მოთვინიერება. წინაპრებით თავმოწონება, გირაკული ისტორია, დიდი ტრადიციები, საერთო ენა, მიღალი კულტურა და ა. შ. შეიძლება სუბლიმირებული იქნას პატრიოტულ გრძობად; რომლის საგანი იქნება დემოკრატიული (და არა მხოლოდ ეთნიკური) „ჩვენ“-ის მიერ აგებული ინსტიტუტები და მიღწევები. შეერთებული შტატები სწორედ ამგვარი სუბლიმაციის ნიმუშს გვიჩვენებს: ეროვნული სიამაყის წინაარსად ქვეულია „ცხოვრების ამერიკული წესი“; ქვეყნის სტაბილური და თავისუფალი ინსტიტუტები, ამერიკის, როგორც თავისუფალი მსოფლიოს ლიდერის როლი. იქნებ ასეთი რადიკების განდიდებაც გააღიზიანოს ინდივიდუალისტ ლიბერალთა გრძობები, მაგრამ ეთნიკურ უმცირესობებს ამის გამო საფრთხე ნამდვილად არ ექნებათ. პირიქით, უმცირესობების მიმართ ტოლერანტულობა თავად შეიძლება იქნეს ეროვნული სიამაყის საგნად და ამის მაგალითია იგივე ამერიკელები ან სხვა ჩამოყალიბებული დემოკრატიული ტრადიციის მქონე ქვეყნების მოქალაქეები.

ნაციონალიზმის ეთნიკური სტრუქტურის მოუტრულებლობამ შესაძლოა შოვინიზმის, რასიზმის ან ფაშიზმის გზასაც კი გაგვიყენოს, მაგრამ ნაციონალიზმის ამგვარი მახინჯი გამოვლინებების ძირია არა მოჭარბებული ეთნიკური გრძობები, არამედ პოლიტიკური გამობატვის საშუალებათა ნაკლებობა. როდესაც საკუთარი პოლიტიკური ან ინსტიტუციონალური მიღწევებით ვერ ამყობენ, ადამიანებს შეიძლება სხვა გზა არ დაარჩეთ, თუ არა თანდაყოლილი რასიზმი, ლინგვისტური ან კულტურული თავისებებებების განდიდება.

ეს მოსაზრებები გვიბძევენ განვიხილოთ ის განსხვავებული რილი, რასაც ნაციონალიზმი „შინაზარდ“ და „იმპორტირებულ“ დემოკრატიებში ასრულებს. დემოკრატიის წამოწყება, როგორც ვნახეთ, პოლიტიკური სტრუქტურის ფორმირებისა და მისთვის სახის მიცემის გარეშე ულ პრინციპს მოითხოვს; ნაციონალიზმი სწორედ ამ პრინციპის მოწოდებელია, ოღონდ ისიც უნდა ითქვას, რომ დასავლეთ ევროპისა

და ჩრდილოეთ ამერიკის „შინნაზარდ“ დემოკრატიებში თავისუფალი და სახალხო მმართველობის ინსტიტუტები თანდათანობით გამოქმდებულა მრავალსუკუროვანი ეკონომიკური, სოციალური, სამოქალაქო აზროვნებისა თუ კულტურული ევოლუციის შედეგად.

ლიბერალური იდეები და მათი სოციალკონომიკური თუ კულტურული კორექტები წინ უსწრებდნენ პოლიტიკურ დემოკრატიას, რომელიც განიხილებოდა უფრო მეტად როგორც ძალაუფლების შეზღუდვის საშუალება, ვიდრე თავისთავადი მიზანი. საერთო ფონიკური წარმოშობა, უბრალოდ, ყოველგვარი კატაკლიზმების გარეშე ხელს უწყობდა ბაზისური მორალური და კულტურული კონსენსუსის გამყარებას, რომელსაც, თავის მხრივ, ახალი დემოკრატიული წესრიგი უნდა დაფუძნებოდა.

საჭიროა თუ არა, იგივე გზა გაიაროს ყველა ერმა, რათა სტაბილურ დემოკრატიას ეზიაროს? არსებობს დემოკრატიული გარდაქმნის რაღაც საერთო სქემა, რომელსაც სხვადასხვა ერები ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად გაუყვებიან? ფრანსის ფუკუიამა ფიქრობს, რომ ასეთი სქემა მართლაც არსებობს, და მას მოკლედ ასე აღწერს: ინდუსტრიული პროცესს, დამყარებულს მეცნიერულ რაციონალიზმსა და კაბიტალისტურ ეკონომიკაზე, ლიბერალური დემოკრატიის აღთქმული მიწის კარიბჭესთან კი მივყავართ, მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ არის საკმარისი, რომ შიგ შევცადოთ“. რაც კაცობრიობას ამ უკანასკნელ ნაბჯს გადაადგმევინებს, „ეკონომიკურისგან სრულიად განსხვავებული ტიპისა: ეს არის ბრძოლა ადამიანთა შორის“ – ანუ, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეს არის ადამიანური ღირსების საბრძოლო. თავისთავად, ეკონომიკური აყვავება ადამიანური ღირსების სათანადო დონეზე აღიარების გარეშეც მიიღწევა, მაგრამ რაღაც ეტაპზე შეძლებულა და ფენას უკვე აღარ აკმაყოფილებს ასეთი ვითარება და საკუთარ რესურსებს (ქონება, განათლება და ა. შ.) დემოკრატიული რეფორმების წამოსაწყობად მიმართავს. ამგვარად, გარკვეული სოციალურ-ეკონომიკური წინაპირობები (მათ შორის ეროვნული ერთიანობის გრძობა) ქმნიან დემოკრატიისათვის „მომწიფებულად“ აქცევს, მაგრამ დემოკრატიის რეალურად განხორციელებისათვის აუცილებელია პიროვნული ღირსების თანასწორი აღიარებისაკენ წვრთვაც.“²¹

ზოგადად, ფუკუიამას ეს სქემა საკმაოდ ზუსტია. ინდუსტრიული განვითარება და თავისუფალი მეწარმეობა აუცილებელია სტაბილური და ბალანსირებული დემოკრატიისათვის; მაგრამ ასევე უმჯობელია როდია, რომ ყველა ქვეყანა ჯერ უნდა „განვითარდეს“, ვიდრე დემოკრატიისათვის „მომწიფდება“, და მხოლოდ ამის შემდეგ გადადგას საბოლოო ნაბიჯი. აღმოსავლეთ აზიის ან ჩილის მსგავსი მაგალითები, როცა დემოკრატი-

ისათვის საჭირო სოციალკონომიკური წინამძღვრები ავტორიტარული რეჟიმების პირობებში იქნა შეზღუდებული, მერე კი, უსარგებლო ხარაზონების მსგავსად, თავიდან მოიშორეს, საკმაოდ იშვიათია. უფრო ხშირად, დემოკრატიის გავრცელება გაცილებით უფრო ნაკლებ რაციონალური გზით ხდებოდა – ის ინფექციასავით ან პარიზიდან წამოსული მოდასავით მოედებოდა ქვეყნებსა თუ რეგიონებს. მას შემდეგ, რაც მსოფლიოს ერთ გარკვეულ ნაწილში დამკვიდრდებოდა; მერე და მერე დემოკრატიის სხვა ხალხებისთვის მიმზიდველი გახდა (თუ რაშია მისი მიზიდველობის საიდუმლო, ეს ჯერ კიდევ სხვა საკითხია).

ნაციონალიზმმა ორი აზრით ითამაშა არსებითი როლი დემოკრატიის გავრცელების პროცესში, და ეს ორმაგობა შეეთანადება მის შინაგანად გარობულ, პოლიტიკურ და ამავე დროს ეთნიკურ ბუნებას. იმან, რასაც ფუკუიამა „ტიმოტიურ სიამაყეს“, კერძოდ, მის ობოტიმურ ასპექტს უწოდებს, საბოლოო ბიძგი მისცა ლიბერალური დემოკრატიის დამყარებას; მაგრამ ამ სიამაყეს ფესვები არა მარტო ინდივიდუალურ, არამედ ეროვნულ ღირსებშიც აქვს გადგმული. საქმე ისაა, რომ გარკვეული პერიოდებიდან მოკიდებული, ლიბერალურ-დემოკრატიული მმართველობის ჩამოყალიბება ერის პოლიტიკური სიმწიფის საზომი ხდება, ამის უუნარიობა კი აღიქმება, როგორც „ეროვნული სირცხვილის“ დასაწყისი. მხოლოდ სუვერენულ სახელმწიფოებს, სტაბილური ლიბერალური დემოკრატიული მთავრობებით, წილად ხვდებოდა პატივი მიღებულ იქნან „მოწინავე“ თუ „თანამედროვე“ ერების საერთაშორისო კლუბის წევრებად. თუ ეს პირობა არ შესრულდა, შეიძლება ქვეყნისა ეწინოდეთ კიდევ (როგორც ყოველ საბჭოთა კავშირს უფროსოდნენ) მაგრამ მას არასოდეს მოეპყრობიან სათანადო პატივით.

არადა, ამ „ეროვნული სირცხვილის“ გრძობას მთელი საზოგადოება ერთგვაროვნად როდი აღიქვამს. ლიბერალურ იდეებს იმის თაობაზე, თუ როგორ უნდა გამოიყურებოდეს „ნორმალური“ თუ „ცივილიზებული“ საზოგადოება, პირველ რიგში მაინც თავისი ბუნებით კონსოლიდირებული ილიტა შეითვისებს. თუმცა, საერთაშორისო მდლის განვითარების წყალობით, ფართო მასებშიც სულ უფრო გრძობენ საკუთარ „პოლიტიკურ ჩამორჩენილობას“. საბოლოო ჯამში, ეროვნული – და არა მხოლოდ ინდივიდუალური – ღირსების გრძობამ მიიყვანა ბევრი რუსი ბარიკადებზე 1991 წლის აგვისტოში, პუტჩისათვის წინააღმდეგობის გასაწყობად.

იმ რეგიონებში, სადაც დემოკრატია მხოლოდ „ამპორტული“ საქონელია და სადაც მას არ დახვდა შესაფერი სოციალური, ეკონომიკური, სულეირი ან კულტურული წინამძღვრები, განაღდა ღრმა უსუსურული ლიბერალური ელიტასა და ხალხის ფართო მასებს შორის. ლი-

ბერალური ელიტა მეტად მკირე და სუსტი აღმოჩნდა გარდაქმნების გასაძლიერად, იგი ვერ გაიჩინა მოკავშირეს ძლიერი საშუალო კლასის სახით. პრობლემას კიდევ უფრო ართულებდა ის გარემოება, რომ, აღიარებული მოდელის თანახმად, მოდერნულ პოლიტიკურ სისტემებზე (ანუ დემოკრატიებზე) გადასვლა ხალხის სახელით უნდა მოხდარიყო: ესე იგი, საჭირო გახდა ხალხის ჩათრევა პოლიტიკურ ცხოვრებაში. მაგრამ კლასიკური ლიბერალიზმის უტოლური დოქტრინა მისების მობილიზაციასთვის ვერ გამოდგებოდა. პოლიტიზაციის დაჩქარება მოითხოვს უფრო გასაგებ იდეოლოგიებს, რომელთაც მსაგებ უშუალო ზემოქმედება შეუძლიათ.

სიცარიელე დასავლური ლიბერალიზმის ორ ნაწიერს უნდა ამოეყოს: სოციალიზმსა და ნაციონალიზმს. თითოეული ცდილობდა მოდერნულობის საკუთარი ვერსია მიეყიდა ერთი და იმავე მომხმარებლისათვის. ზოგიერთ შემთხვევაში, ამ ორი რელიგიიდან, რომლებიც ერთსა და იმავე დეოვებს - ხალხს - ერთ შემთხვევაში „კლასს“ უწოდებდა, მეორე შემთხვევაში კი „ერს“, ერთი სინკრეტული კულტის გა-მოდინბაც უცდიათ.

საზოგადოდ შეიძლება ითქვას, რომ „ჩამორჩენილ“ ქვეყნებში პოპულისტური და ანტიინდივიდუალისტური ტენდენციები, რომელთაც საერთო ძალით ამკვიდრებდნენ როგორც სოციალიზმი, ისე ეთნიკური ნაციონალიზმი, გაბატონებული გახდა სწორედ იმის გამო, რომ მათ ვერ აწონასწორებდა ის ფაქტორები, რაც დასავლეთის პოლიტიკურ კულტურაში არსებობს: ძლიერი სამოქალაქო საზოგადოება, მასობრივი მწიგნობრობა, შემწუნარელობის ტრადიციები, კანონიერების დაცვის სტაბილური სისტემები. ამ ფაქტორთა არარსებობის პირობებში სამარ-თლიანობის სოციალისტური იდეალი იოლად გადაგვარდება უბრალო შურად „სხვის სიკეთესა ზედა“, ხოლო ეროვნული იდეალი კნინდება „სისხლისა და მიწის“ დოქტრინამდე.

ნაციონალისტური პოლიტიკის ჩემს მიერ უკვე აღნიშნულ შინაგან სიძნელეებთან ერთად, პოლიტიკური კულტურის ამგვარმა დეფიციტმა და მისით გაპირობებულმა წარუმბატებლობამ შეიძლება ფრუსტრაციის ისეთი ძლიერი ტალღა ააგროს, რომელიც მილიანად მოწვევტს ეროვნულ იდეას მის დემოკრატიულ და ობოტიმურ საწყისს და მას რასობ-მისა და ფაშისტის ნაპირებზე მიაგდებს. ამისდა მიუხედავად, იმის თქმა, რომ ყოველგვარი ნაციონალიზმი ფაშისტად გადასაგვარებლადაა განწი-რული, ისევე უმართებულა, როგორც ყოველგვარი რელიგიის უკუგ-დება იმის გამო, თითქოსდა ღვთის რწმენას უცილობლად ფანატიზმი-საკენ მიყვავდეთ. ნაციონალიზმისაგან მომდინარე პრობლემები სულაც არაა რომელიმე ავადსახსენებელი ინტელექტუალური შეცდომის ან წი-ნასწარგანზრახული მოტყუების შედეგი - ისინი დემოკრატიული გარ-

დაქმნის საერთო პრობლემის შემადგენელი ნაწილია. როგორც უკედუ-რესი ნაციონალიზმი, ასევე იძულებითი სოციალიზმი, ჩვეულებრივ სხვა არაფერია, თუ არა დაჩქარებული (ხანდახან კი დამახინჯებული) მო-დერნიზაციის იარაღი.

ნაციონალიზმი კომუნისტიკური უპიჯატი

წარსულში, დემოკრატიზმზე გადასვლა ტრადიციულ საზოგადოებას-თან დაცილებას (თუქცა არა მასთან კავშირის სრულ გაწყვეტას) ნიშ-ნავდა. ტრანსფორმაციის პროცესში, ზოგ ფასეულობას უარყოფდნენ, ზოგს კი ინარჩუნებდნენ და მოდერნული ცხოვრების საფუძვლად იყ-ნებდნენ.²³ ამით შენარჩუნებული იყო ისტორიის უწყვეტობის განცდა, და მომხდარი ცვლილებები განიხილებოდა როგორც წინმავალი მოძრა-ობა, მიმართული იქითკენ, რასაც ახლა „ისტორიის დასასრული“ და-ერქვა. მაგრამ რაც შეეხება დემოკრატიზმზე გადასვლას პოსტ-კომუნის-ტურ ქვეყნებში, მას სხვა კანონზომიერებები აქვს, რადგან ამოსავალი ტენჯიტი აქ კომუნისტიკა, მას კი ცოტა რამ აქვს საერთო ტრადიციულ საზოგადოებასთან. კომუნისტიკური ერთ დროს ისტორიის გვირ-გვიანად ასაღებდა თავს, ისტორიის ყრუ ჩიხი აღმოჩნდა. კომუნისტიკის ნგრევა არის არა ისტორიის დასასრულისაკენ წინმავალი სვლა, არა-მედ უკან, ისტორიაში დაბრუნება იმ გზიდან, რომელიც ჩიხი აღმოჩ-ნდა. შემოვლითი გზით უკან რომ ბრუნდებოან, პოსტკომუნისტურ ქვეყ-ნებში მცხოვრებ ადამიანებს სწამთ, რომ კომუნისტიკა სრულიად არაფე-რი შექმნა ისეთი, „ცივილიზებული“ ცხოვრების რომ გამოგადგებოდა. კომუნისტურ რეჟიმს იმდენად განემსჭვალა ცხოვრების ყველა სფერო, რომ თავდაპირველად გაბატონებული განწყობის თანახმად, მისი გა-დაღების შემდეგ ყველაფერი ხულიდან უნდა დაწყებულიყო. ეს კი დემოკრატიზაციის ფუქუამასეულ სცენარს საკმაოდ შეუსაბამოს ხდის პოსტკომუნისტური რეალობის მიმართ. რა თქმა უნდა, თვალსაზრისი, თითქოს კომუნისტიკის დროს შექმნილი არაფერია ლიბერალური დემოკ-რატიის ხანში გამოსადეგი, პირდაპირი მნიშვნელობით არ უნდა გავე-გოთ. კომუნისტიკა ნამდვილად შეასრულა მოდერნიზაციისათვის აუცი-ლური გარკვეული ამოცანები: მოხდა საზოგადოების ურბანიზაცია და წერა-კითხვის საყოველთაო გავრცელება, გაიყვანეს საჩინოზო და აე-ტმაგისტრალუბი და ა. შ. ყოველივე ამაზე უარის თქმა ან დანგრევა უბრალოდ, შეუძლებელი იქნებოდა. მეტიც, კომუნისტების დროს წიგ-ნიერებისა და ურბანიზაციის ზრდამ გარკვეული როლი შეასრულა დე-მოკრატიული გარდაქმნებისათვის აუცილებელი წინაპირობების შექმნა-

ან იდოლოგია: არსებობს რელიგია, არსებობს პრო-დასავლური ლიბერალური ელიტა: მაგრამ ყოველივე ეს როგორღაც შეერეულია ნაციონალიზმთან ან საკუთარ თავს მხოლოდ მასთან მიმართებაში განსაზღვრავს. ის, რაც „კულტურულ აღორძინებად“ იწოდება, საკუთრივ შრით, აშკარა, უფრო ნაციონალურია, ვიდრე კულტურული. „რელიგიური აღორძინება“ უფრო ეროვნულ-რელიგიურია, მას უფრო მეტად აგრის გაერთიანება“ და უცხო ძალების მიერ თავსმოხვეული ათეისტურ-კომუნისტური მეკვიდრეობის დაძლევა აქვს მხედველობაში, ვიდრე ინდივიდუალური სულების ხსნა. ლიბერალურ-დემოკრატიული ღირებულებებისადმი აპელირებას მხოლოდ იმდენად აქვს ძალა, რამდენადც ეს ღირებულებები შერწყნულია „ჩვენს პოლიტიკურ ტრადიციასთან“, ან უკავშირდება იმ გარემოებას, რომ ჩვენ „დასავლური“, „ევროპული“ თუ „ქრისტიანული“ კულტურის ნაწილი ვართ. თავისთავად ლიბერალური იდეები ვერ ახდენენ ანგარიშგასაწევ გავლენას პოლიტიკურ აზროვნებაზე.

ამდენად, ნაციონალიზმი ერთდროულად დესტრუქციულია (კომუნისტებისთვის) და კონსტრუქციულიც (უზრუნველყოფს კავშირს დამილ საზოგადოებაში). ის სერიოზული საფრთხეა ლიბერალური დემოკრატიისათვის და, იმავედროულად, იმდის საფუძველიც. „ნაციონალიზმად“ ყოფნა პოსტკომუნისტურ აღმოსავლეთში თითქმის ყველაფერს შეიძლება ნიშნავდეს – ლიბერალიზმადან ფაშისტობამდე. ამავე დროს ის, ვინც აცხადებს, რომ უარყოფს „ნაციონალიზმს“, შესაძლოა ამით მხოლოდ ეთნიკური შოვინიზმის მიუღებლობას გულსიმობღდეს. ბევრი ასეთი „ანტი-ნაციონალიზტი“ ამავე დროს თავისი ქვეყნის სუვერენიტეტის თავდადებული დამცველის როლშიც გამოდის. ერთხელ ლიბერალური ინტერნაციონალის ბრეტანელმა აქტივისტმა შემომჩივლა, რომ აღმოსავლელ ევროპულ ლიბერალური პარტიები მეტისმეტად „ემპარჯენენ“ და ნაციონალისტურად გამოიყურებიანო. მაინც არა მგონია, თითქოს აღმოსავლეთ ევროპელი ლიბერალები უცილობლად ნაკლებ ლიბერალური იყვნენ, ვიდრე მათი დასავლელი თანამოაზრენი. განსხვავებულია მხოლოდ წარმოდგენა ნაციონალიზმის არსებით როლზე პოსტკომუნისტურ პოლიტიკურ დისკუსიებში, რაც არ უნდა ყავდგასულად მოჩანდეს ეს საკითხი თანამედროვე დასავლური მენტალიტეტისათვის.

რუსები და სხვები

არის ერთი რამ, რაც საჭიროა ცალკე აღინიშნოს: განსხვავება რუსებსა და „სოციალისტური ბანაკის“ ყოფილ სხვა წევრებს შორის.

ში, მაგრამ თავისუფალი საზოგადოების ძირითადი სოციალურ-ეკონომიკური წინამძღვარი არის მაინც არა განათლება და უზრუნველყოფა, არამედ კერძო საკუთრება. კერძო საკუთრებაზე დამყარებული ეკონომიკური სისტემა აუცილებელია, რათა ინდივიდმა მოახერხოს ბალანსირება თავისუფლებისა და პასუხისმგებლობის პოლუსებს შორის – რაზედაც დამოკიდებულია დემოკრატია საერთოდ, და რისი პოვნაც მხოლოდ და მხოლოდ აზრისუფალი ოპერაციებით ვერასოდეს გახდებოდა შესაძლებელი. უზრუნველყოფა და განათლებული ელიტა შეიძლება დემოკრატიული გარდაქმნების მამოძრავებელი ძალა იყოს, მაგრამ საერთოდ ვერაფერს გახდება.

პოსტკომუნისტური ერები ცდილობენ თავიანთი ისტორია იმ მომენტთან განახლოონ, როდესაც ის კომუნისტმა შეწყვიტა; ამიტომაც კომუნისტური უარყოფა აღმოსავლეთ ევროპასა და ყოფილ საბჭოთა კავშირში, სხვადასხვა მოდიფიკაციების მიუხედავად, აუცილებლობით იღებს რესტავრაციისა თუ თვით-გახსენების ფორმას. მეორე მხრივ, ეს ერები უკვე აღარ არიან რეინის ფარდის მიღმა გამოკეტილები, ამიტომ კომუნისტური უარყოფა აუცილებლობით იქცევა მსოფლიოსთან ხელახალ შეყრის მცდელობად. ეს მსოფლიო კი ერთობ შეიცვალა 1918 და 1945 წლების შემდგომ. ბუნებრივია, რომ ლტოლვა საკუთარი იდენტურობის აღდგენისაკენ და სწრაფვა გარე სამყაროსთან კავშირის აღსადგენად, წინააღმდეგობაში მოდის ერთმანეთთან; ხელახლა მისაკვლევად – ჰუმანიტი „ოვითობა“ წარსულში მყოფობს, მაშინ როდესაც „სამყაროს“, რომელსაც უნდათ რომ შეუერთდნენ – აწყვრი. ეს იწვევს კოლექტიური იდენტობის კრიზისებსა და დაბნეულობას პოსტკომუნისტურ ერებში, და არცთუ მცირე გაუგებრობასა და გაოგნებასაც კი – დანარჩენ მსოფლიოში. კომუნისტისაგან განთავისუფლებული ერები მთელ ბალისტიკას იქითკენ მიმართავენ, რომ აღიდგინონ თავიანთი აღტოლი ისტორიაში – მაგრამ ბოლოს იმას აღმოაჩენენ, რომ ისტორია უკვე „დასრულებულია“.

ტოტალიტარიზმის ათწლეულების მანძილზე გაგრძელებულმა ბრიტანულ სამოქალაქო საზოგადოების სტრუქტურების წინააღმდეგ შედგენად დაგვიტოვა ატომობირებულ ინდივიდთა გაუფორმებელი გროვა; ეს ინდივიდები განალებული ექვემდებარებულნი სერვისებს, რომელზედაც ისინი სავითო ახალ ცხოვრებას ააგებდნენ. ამ სიტუაციაში ნაციონალიზმი გვევლინება მთავარ – თუ არა ერთადერთ – პრინციპად, რომელსაც უნდაი აქვს გააერთიანოს საზოგადოება. მაგრამ რამდენადც ნაციონალიზმი, როგორც პოლიტიკური ფაქტორის ტრადიცია შეწყვეტილია, განსაკუთრებით ძლიერდება მისი ეთნიკური ელემენტი. ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ თითქოს არ არსებობდეს რაიმე სხვა სოციალური ძალა

რუსეთმა პირველმა დაამკვიდრა კომუნისტური სისტემა; ყოფილ საბჭოთა კავშირის სხვა რესპუბლიკებსა და შემდგომ აღმოსავლეთ და ცენტრალური ევროპის ქვეყნებზე ამ წყობის გავრცელება საბჭოთა რუსეთის მიერ მათი დაპყრობის შედეგი გახლდათ. არარუსულ რეგიონებში კომუნისტურ მტრულ ძალად მიიჩნეოდნენ არა მხოლოდ პოლიტიკური, არამედ აგრეთვე (და შესაძლოა უფრო მეტად) ეთნიკური თვალსაზრისითაც - როგორც გადამთიელი დამპყრობლების მიერ თავსმოხვეულ უცხო სისტემას. შესაბამისად, მისი დაძლევა ოკუპაციის დაძლევა ნიშნავდა. ნაწილობრივ, რა თქმა უნდა, ეს ილუზია იყო: კომუნისტური რუსული ხელისუფლება, მაგრამ მან იმდენად დრამატიკულად შეაღწია საზოგადოების ყველა დონეზე, რომ მისი მემკვიდრეობის ამოთქვა თაობების გასაკეთებელ ამოცანად იქცა, და მისთვის აღარ არის საჭიროსი ერთგვარი, რევოლუციური აქტი - სულ ერთია, ხვედროვანი იქნება ის თუ სისხლისმღვრელი. უმჯობესია, რომ ნაციონალიზმი ერთ-ერთი მთავარი მამოძრავებელი ძალა იყო კომუნისტების გადაღების პროცესში; მაგრამ ბოროტების წყაროდ მხოლოდ გარეგანი ფაქტორის მიჩნევამ შეიძლება ბუნდოვანი გახადოს კომუნისტების ბატონობის შედეგად საზოგადოებაში დაგროვილი სიღრმისეული პრობლემები. ამასთანავე, ამგვარი ხელს უწყობს ტოტალიტარიზმის მთელი ცოდვების საზოგადოების ერთ კონკრეტულ ფენაზე მიწერას, რომლის წარმომადგენლებსაც "მოძალათის" იარაღს მიაკერებენ. შედეგად კიდევთ კუდიანებზე ნადირობის კამპანიებს, პარანოიდულ გატაცებას კონსპირაციული თეორიებით და სხვა ამგვარს.

რაც შეეხება რუსეთს, აქ პოსტკომუნისტური ეროვნული ასპექტი კიდევ უფრო გართულებულია. რუსული საზოგადოებრიობის ტრადიცია იმპერიული ტრადიციაა; საბჭოთა პერიოდში ეს ტრადიცია შეერწყა რუსეთის, როგორც კომუნისტური სამყაროს ლიდერის როლს. კომუნისტების გავრცელება და რუსული მმართველობის ექსპანსია თუ აღდგენა თითქმის სინონიმური იყო (მხოლოდ უფრო გვიან დადწილა თავი ზოგიერთმა კომუნისტურმა სახელმწიფომ რუსულ ბატონობას). სწორედ კომუნისტური წყალობით მიადწია რუსეთის სახელმწიფომ თავისი შესაძლებლობებისა და გავლენის პიკს. რუსეთის იმპერიულ-ნაციონალისტური ტრადიციის შერწყმამ კომუნისტურ პრინციპებთან განსაკუთრებით მტკიცეული გახადა რუსეთის პოსტკომუნისტური იდენტობის კრიზისი. რუსული ეთნოკულტურული ნაციონალიზმი აშკარად ანტიდასავლური და, ამიტომაც, ანტილიბერალური, დ თუმცა ულტრა-ნაციონალისტური კომუნისტური განიხილავენ როგორც ებრაულ ვირუსს, რომელიც რუსი ხალხის მოსასპობად იყო გამოზრდილი, ეს სულაც არ უშლით მათ ხელს, უკიდურეს სტალინიზმთან გააფორმონ ტექტიკური ალიანსი. რაც შე-

ეხება კვანძურულ დემოკრატებს, მათ ჯერჯერობით ვერანაირ წარმატებას ვერ მიადწიეს რუსული სახელმწიფოებრიობის სიცოცხლისუნარიანი და მყარი ცნების შემუშავებაში. მათი პოლიტიკური დისკუსიონური რეჟიმის ერთი მხრივ, რუსეთის "მონების ქვეყნად" გამოცხადებასა და, მეორეს მხრივ, ნაციონალისტურ ტრაბაქს შორის, რომელიც ავტორიტარულ იდეას ხოლმე იმპერიალისტურ და ავტორიტარულ ფორმას ატარებდა. არსებობს მცირე ჯგუფი, რომელიც რუსეთის ფედერაციას იმპერიად მიიჩნევს და ავტონომიური რესპუბლიკების გამოყოფასც ითხოვს მხარს. რაც შეეხება მთავრობას, ის სულ უფრო მეტად ავტორიტარული ფედერაციის საზღვრებში "ერთიანი და განუყოფელი" სახელმწიფოს პრაგმატული ხედვის ტენდენციას, მაგრამ ჯამი-ჯამ თავს ვერ იკავებს უკრაინისა და სხვა რესპუბლიკების მიმართ ტერიტორიული პრეტენზიების წყენებისაგან. რუსეთის სახელმწიფოებრიობის არა-იმპერიული კონცეფცია ჯერ კიდევ შესაქმნელია.

პოსტკომუნისტური რეალიზმი ნაციონალური პრობლემების აკვიატებული ხელვა საკვებით რეალურ საფრთხეს წარმოადგენს, მაგრამ პრობლემა თავად ნაციონალიზმი კი არ არის, როგორც რაღაც იზოლირებული ძალა, ბოროტი სული, რომელიც უნდა ქვეყნულს მიეჯახკოთ, არამედ უფრო დემოკრატიის საერთო სისუსტე პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში. გარდაქმნის მოთხოვნა ქმნის ძლიერი ადმინისტრაციული ხელისუფლები საჭიროებას, რომელიც, თავის მხრივ, ავტორიტარიზმის შიშს აჩენს (პოსტკომუნისტური ლიდერთაგან ცოტასთვის თუ არ დაუბრალებიათ "დემოკრატობა"). თუმცა, ანგარიშგასაწევია ისიც, რომ მართვის საკესთან მტკიცე ხელის არარსებობამ შეიძლება ანარქია და განუკითხაობა გამოიწვიოს, რაც საბოლოო ჯამში მხოლოდ სისხლიან რესიებს მოიტანდა. რამდენადაც ყველაზე უფრო ხელმისაწვდომი, "მუს" იდეოლოგია ჯერჯერობით მიიწვ იხვე ნაციონალიზმი, ბუნებრივია, რომ ავტორიტარულმა ტენდენციებმა ნაციონალისტური შეფერილობა მიიღონ. თითქმის ყველა პოსტკომუნისტური ქვეყანა, სადაც ეთნიკური უმცირესობები მოსახლეობის ანგარიშგასაწევ ნაწილს შეადგენს (ასეთი კი უმრავლესობა) გარდუვლად შეეჩაბება მტკიცეულ პრობლემებს კიდევ უფრო დაუცველი უმცირესობების წინააღმდეგ. ყველა ასეთ ქვეყანას ჰყავს მთავრობა, რომლის პოლიტიკა საკუთარ ეთნიკურ უმცირესობათა მიმართ, დასავლური სტანდარტებით მიიჩნევა, არასაკმარისად ლიბერალურია. მე საერთოდ ვერ ვხედავ ამ ქვეყნებში არსებული მრავალი ეთნიკური პრობლემის სწრაფი და უმტკივნეულო გადაჭრის რაიმე იმედს.

ყოველივე ეს კი წარმოშობს საკვებით გასაგებ შიშს, რომ პოსტკომუნისტური სამყარო განწირულია ჩაებას ომების მთელ ჯაჭვში, რომ-

ლებიც შეგვასვენებენ ევროპის ისტორიას 1914-1945 წლებში (ეს კი სწორედ ის პერიოდია, რომელშიც ყველა პოსტკოლმუნისტური ქვეყანა დიქტატორული თვალსაზრისით იმყოფება. ძირითადი ფაქტორი, რომელიც ამგვარ პერსპექტივას რამდენიმე მიზეზ აწინასწორებს, არის დასავლური სამყაროს, როგორც სხვა და უფრო სტაბილური ისტორიული ეპოქის წარმომადგენლის ანსიკობა. მე ხაზს ვუსვამ სიტყვას „ანსებობა“ იმით, რომ დიდი იმედი არა მაქვს პოსტკოლმუნისტური სამყაროს საქმეებში პირდაპირი საერთაშორისო ჩარევის (შუამავლის ფუნქცია იქნება ეს თუ ეკონომიკური სანქციები). ყოველ შემთხვევაში, საქმარისად გამოიხნდა, რომ ამგვარ ზომებს ერთობ უმჯობესი შედეგი შეიძლება ჰქონდეთ, თუმცა ზოგჯერ ეს მცირე შედეგიც ამართლებს მათზე გაწეულ ძალისხმევას. წარსულის წყნებასა და ამბიციებზე აგებული ნაციონალიზმის ყველაზე რეალური გამაწონასწორებელი საშუალება არის ისევ ნაციონალური გრძნობების ალტერნატიული ვერსია, რომელიც ეროვნული ღირსების საქმედ აქცევა ცივილიზებულ სამყაროსთან თანასწორ წევრებად შეერთებას. ერებს თანამეგობრობიდან იზოლაციის გრძნობა გაცილებით უფრო მტკივნეულია, ვიდრე ნებისმიერი კონკრეტული სანქცია. ცივილიზებული სამყარო გვიწოდის არა მხოლოდ შესაბამის (თუნდაც არასრულყოფილ) მოდელებს აყვავებულ საბაზრო ეკონომიკისა, არამედ სახელმწიფოებრივი მართვის ისეთ ნიმუშებსაც, რომლებშიც დემოკრატიულ ძალებს, ლიბერალიზმსა და ნაციონალიზმს შორის რეალური და მუშა ბალანსის ჩამოყალიბება ხდება. ამ მაგალითების ძალა პოსტკოლმუნისტური სამყაროს ჭერ კიდევ სუსტი დემოკრატიებისათვის სათანადოდ უნდა შეფასდეს.

შენიშვნები:

- 1) Francis Fukuyama, "The End of History?" The National Interest 16 (Summer 1989). 3-18
- 2) Idem, "The End of History and the Last Man (New York: Free Press, 1992).
- 3) Ibid., XIX, 201-2.
- 4) Shlomo Avineri, "The Return to History: The Breakup of the Soviet Union", Brookings Review 10 (Spring 1992): 30-33.
- 5) Ernest Gellner, Nations and Nationalism (Ithaca: Cornell University Press, 1983). Hans Kohn, "The Idea of Nationalism: A Study in its Origin and Background (New York: Macmillan,

1944).

6) Benedict Anderson, Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism (London: Verso Press, 1983).

7) Eugen J. Weber, "Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914 (Stanford, Calif: Stanford University Press, 1976).

8) ერიკ ჰობსბაუმი, რომელიც სულაც არ ცდილობს უშუალოდ კავშირს პოვნას დემოკრატიასა და ნაციონალიზმს შორის, ასევე აღნიშნავს, რომ „თავად დემოკრატიზაციის აქტი, ანუ მოსახლეთა მოქალაქეებად გადაქცევის პროცესი უბიძგებს ხალხს პოპულისტური ცნობიერებისაკენ, რაც, გარკვეული პირობების შემთხვევაში, აწვდის სწორედ კი შოვინისტური პატრიოტიზმისაგან...“

Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality (Cambridge University Press, 1990), 88.

9) Gellner, op. cit., 201.

10) Fukuyama, op. cit., 201.

11) Ibid., 196-98.

12) ამ მიმართების ზოგიერთი ასპექტი წარმოდგენილი მაქვს ჩემს სტატიაში „ჰემანიზმი და თავისუფლება“ (P. Peachey, J. Kromkowski. G. F. Mclean, eds., The Place of the Person in Social Life [Washington, D. C.: Council for Research in values and Philosophy, 1991], 33-43.

13) Fukuyama, op. cit., 266.

14) „ნაციონალიზმი არა მხოლოდ აერთიანებს მე-19 და მე-20 საუკუნეებს, წარმოიხეხს რა მათ როგორც განსაკუთრებული კრიზისის პერიოდს, არამედ უშუალოდ აკავშირებს აზიის, აფრიკისა და წყნარი ოკეანის აუზის რეგიონებს ევროპის ისტორიის პროცესთან, ანუ, საერთო, უნივერსალური ისტორიის მონაწილედ ხდის მათ.“ E. Kamenka, "Political nationalism: The Evolution of the Idea", in E. Kamenka and J. Plamenatz, eds., "Nationalism: The Nature and Evolution of the Idea (London: Edward Arnold, 1973), 3.

15) მაგალითად, „ამერიკული დემოკრატიის“ ე. წ. „ფუძემდებელი მამები“ თავად ემბოღნენ, რომ მათს მთავარ საზრუნავს – თავისუფლებას – სწორედ დემოკრატიისაგან არ დამპყრობდა საფრთხე. (Richard Hofstadter, "The American Political Tradition (New York: Vintage Books, 1954), 10.

16) John Stuart Mill, "Considerations on Freedom and Power (Boston, Beacon Press, 1948), 186.

17) Lord Acton, *Essays on Freedom and Power* (Boston: Beacon Press, 1948), 186.

18) აქედან ვასკნით, რომ სწორედ ის სახელმწიფოებია უკეთესად მოწყობილი, რომელნიც, ბრიტანეთისა და ავსტრიის იმპერიების მსგავსად, სხვადასხვა ეროვნებებს აერთიანებენ ყოველგვარი ძალდატანების გარეშე". *Ibid.*, 193 და „მკირე ერები ინტელექტუალურად მათზე მეტად განვითარებულ ერებთან პოლიტიკურ ერთობაში თანაცხოვრებით ვითარდებიან“, *Ibid.*, 186.

19) *Ibid.*, 168.

20) ლორდი ექტონი ერთფეროვან განსხვავებდა ნაციონალიზმის ტულ (ფრანგულ) და კარგ (ბრიტანულ) დოქტრინებს: პირველ შემთხვევაში სახელმწიფოს ცნება ეფუძნება ეროვნებას; მეორეში კი ნაციონალიზმის ცნება გამოიყენება სახელმწიფოდან. *Ibid.*, 183-84, 187. ექტონი და სმითი განასხვავებს „ტერიტორიალურ“ და „ეთნიკურ“ ერებს, რაც დამოკიდებულია პოლიტიკური და ეთნიკური ნაციონალიზმის გაგებაზე. *The Ethnic Origins of Nations* (Oxford: Basil Blackwell, 1986), 134-38.

21) Fukuyama, *op. cit.*, 134-35.

22) *Ibid.*, 216.

23) „ლიბერალური დემოკრატიები... არ წარმოადგენს თვითკმარ კონსტიტუციებს: საზოგადოებრივი წეს-ჩვეულებანი, რომლებსაც ისინი ემყარებიან, სწორედ რომ ლიბერალიზმისაგან განსხვავებული წყაროდან უნდა მოდიოდეს“. *Ibid.*, 326. „მყარი დემოკრატია ყამი-ყამ არარაციონალურ დემოკრატიულ კულტურასა და წინარეგლობებიალური ტრადიციებიდან ამოზრდილ სამოქალაქო საზოგადოებას მოითხოვს“. *Ibid.*, 334-35.

24) Avineri, *op. cit.*, 30.

(ჩამო შემოვნიები ბ-ნ ბ. ნოდიახ მოსამანგის თაოიკაზი)

გაა ნოდას ესე მრავალმხრივ გააზრებული და სხვადასხვა ნიუანსის შემცველი ნაშრომაა, არაორდინარული მიგნებებით სავსე. მიუხედავად იმისა, რომ როგორც თავად თვლის, იგი არ ეთანხმება ბევრ ჩემს დებულებას, სინამდვილეში ჩვენი აზრი მაინც მრავალ შემთხვევაში თანხვედბა.

მოელ რიგ კონკრეტულ საკითხებთან დაკავშირებით ჩვენ არაფერი გვაქვს სადავო - პირველ რიგში, ცხადია, რომ ნაციონალიზმი და დემოკრატია (გაგებული როგორც ლიბერალიზმისაგან განსხვავებული რამ) მართლაც, ურთიერთგამორიცხავი ცნებები კი არაა, არამედ ერთი მედლის ორი მხარე. ეს თვალსაჩინო გახდება, როგორც კი ორივე ამ ფენომენს ისტორიული თუ სოციოლოგიური პერსპექტივებიდან შევხვდებით. XVIII და XIX საუკუნეების ნაციონალიზმმა არსებითად შეუწყო ხელი დასაკლეთ ევროპის სხვადასხვა ქვეყნების განთავისუფლებას მონარქიული აბსოლუტიზმისაგან. 1848 წლის ფრანგულ რევოლუციის პარალელური ეროდროულად გერმანულ-ნაციონალისტური იყო და დემოკრატიულიც, ისევე როგორც დემოკრატიული და ფრანგულ-ნაციონალისტური იდეები მჭიდროდ უკავშირდებოდნენ ერთმანეთს საფრანგეთის რევოლუციის დროს. დღეს ნაციონალიზმი ასევე წარმოგიდგება როგორც კომუნისტური დიქტატურისაგან განთავისუფლებული ძალა.

სოციოლოგიური თვალსაზრისით, ნაციონალიზმი და დემოკრატია შეიძლება განვიხილოთ როგორც ინდუსტრიალიზაციის ერთსა და იმავე პროცესის წიაღში წარმოშობილი მოვლენა. ამ მიმართებით, ნოდიახ იქნებ არასწორად გაიგო ერნესტ გელნერის შეხედულებები ნაციონალიზმსა და ინდუსტრიალიზაციას შორის მიმართების თაობაზე. გელნერს სულაც არ სურდა ეთქვა, თითქოს ნაციონალიზმს უპირველესად ეკონომიკური ფუნქცია გააჩნია, ან რომ იგი გარკვეული ეკონომიკური წრეების ინტერესებს გამოხატავს; ის იმას ამტკიცებდა, რომ ინდუსტრიალიზაციის ეკონომიკური პროცესები გარკვეულ ხელშეწყობ პირობებს წარმოშობენ ნაციონალისტური იდეების გავრცელებისათვის. ინდუსტრიალიზაცია ულის ძველ კლასობრივ სტრუქტურებს, ტიპურს ტრადიციული აგროკულტურული საზოგადოებისათვის და აუცილებელს ხდის საერთო ლინგვისტური და კულტურული ფუნდამენტის შექმნას, რომელზედაც შეიძლება აშენდეს კიდევც ეროვნული ეკონომიკა. ამიტომაც შემთხვევით არ არის, რომ ნაციონალიზმს, ამ სიტყვის თანამედროვე მნიშვნელობით, არ უარსებია ინდუსტრიული რევოლუციამდე. არ-

სებობდა ეთნიკური, რასიული გრძობები და სხვა მსგავსი მოვლენები, მაგრამ არა რწმენა იმისა, რომ ჰომოგენური კულტურულ-ლინგვისტური ჯგუფები სუვერენულ სახელმწიფოებიდან იქნებოდნენ ორგანიზებულნი. დემოკრატია, ასევე, იმ ისტორიული პროცესებიდან წარმოიშობა, რომელთა წყალობითაც უწინდური და ინერტული გლეხები ნასწავლ და ურბანულ მუშებად იქცნენ.

ნოღია ასევე მართალია, როდესაც ამტკიცებს, რომ მთავარი წინააღმდეგობა ნაციონალიზმსა და ლიბერალიზმს შორის ძვეს, და არა ნაციონალიზმსა და დემოკრატია შორის. უფრო ზუსტად, ლიბერალიზმისა და დემოკრატია ნაზავი გულსხმობს უნივერსალური აღიარების პრინციპს, ანუ უნივერსალურ ინდივიდუალურ უფლებებს. ხოლო თუ, როგორც მე აღრევე ვამტკიცებდი, ლიბერალიზმი გულისხმობს ყოველი მოქალაქის, როგორც ავტონომიური ადამიანის ღირსების უნივერსალურ და ექვივალენტურ აღიარებას, ნაციონალიზმის პრინციპის შემოტანა უკვე აუცილებლად იძლევა ადამიანთა შორის განსხვავებას: იმ პიროვნებათა ღირსებას, რომლებიც დომინანტურ ეროვნებას არ მიეკუთვნებიან, მხოლოდ ამის გამო უფრო დაბალი რანგი ენიჭება, ეს კი პირდაპირ წინააღმდეგობაში მოდის უნივერსალური და ექვივალენტური აღიარების პრინციპის მიმართ.

ჩვენ კიდევ ერთ საკითხში ვეთანხმებით ერთმანეთს: ლიბერალური დემოკრატია ბევრი დამცველი ვერ ხედავს, თუ როგორ შეუძლია ზომიერ ნაციონალიზმს ხელი შეუწყოს დემოკრატია წარმატებას პრაქტიკული პოლიტიკის თვალსაზრისით. აბსტრაქტულად თუ ვიმსჯელებთ, უნივერსალური აღიარების პრინციპიდან ლოგიკურად გამომდინარეობს უნივერსალური ჰომოგენური სახელმწიფოს არსებობა, რომელშიც გამქრალია ნაციონალური საზღვრები (არავითარი საფუძველი არა აქვს იმას, რომ, ვთქვათ, კანადა და შვედეთი უტატები ცალკე სახელმწიფოები). მაგრამ რეალურ მსოფლიოში ეროვნული განსხვავებანი მეტად მდგრადია და ძნელია წარმოვიდგინოთ სტაბილური დემოკრატია ამგვარი ეროვნული კონტექსტების მიღმა. დასავლეთ ევროპაში ლიბერალური დემოკრატია უმეტესწილად ისეთ შედეგებით ჰომოგენურ ლინგვისტურ და კულტურულ საზოგადოებებში ჩამოყალიბდა, როგორც საფრანგეთი, ინგლისი და მოგვიანებით, მეოცე საუკუნეში, გერმანია იყო. განვითარებულ, სტაბილურ დემოკრატიაშიც ლიბერალური დემოკრატია ეროვნულ იდენტობასთან თანაარსებობს და, მიუხედავად ევროპული თანამეგობრობის მზარდი ინტეგრაციისა, ეროვნული გრძობა საეჭვო მთლად გაქრეს ამ არეალიდან. მხოლოდ ისეთ ახლადდაარსებულ მიწებზე, როგორც შეერთებული შტატები და ავსტრალია, შეიძლება მოხდეს რომ ეროვნული იდენტოქაცია გაცდეს მის ეთნო-

რასობრივ ასპექტს და ფესვი თავად ლიბერალურ-დემოკრატიულ რეჟიმში გაიდგას. მაგრამ ბევრ სხვა, იაპონიისა თუ საფრანგეთის მსგავს დემოკრატებში ამგვარი რამ არ ხდება და აქ დემოკრატია და ძლიერი ნაციონალური იდენტობას შორის ღრმა, მდგრადი კავშირია.

საბოლოოდ, მე სრულიად ვუერთდები ნოღიას მიერ ლიბერალური თვალსაზრისის უარყოფას, რომლის მიხედვითაც ნაციონალიზმს ყოველგვარი მანიფესტაცია უარყოფით მოვლენად ცხადდება. როგორც ნოღია აღნიშნავს, მიხედვით გორბაჩოვი ბოლო ხანს სწორედ ამ იდეის მატარებელი გახლდათ. გასაგებია, რომ მისი ამგვარი პოზიცია მისსავე ინტერესებს ემსახურებოდა: ამ ქვეყნად არ არსებობს ისეთი რამ, როგორცაა კარგი ნაციონალიზმი, და თუ ჩემი ხელმძღვანელობით არსებულ ძველ, მრავალფეროვან სსრკ-ს არ შევიწინააღმდეგებო, ყოველივე ქაოსში აღმოჩნდება; სინამდვილეში კი, საბჭოთა კონტექსტში ნაციონალიზმი აუცილებელი წინაპირობა იყო მის მეტყიდრ რესპუბლიკებში დემოკრატია აღმოცენებისათვის. ჯერ ძველი საბჭოთა კავშირი უნდა დაშლიყო ეროვნული საზღვრების მიხედვით, და მხოლოდ ამის შემდეგ გახდებოდა შესაძლებელი დემოკრატიული რევილუციის დაწყება.

ახლა კი იმის შესახებ, რაშიც არ ვეთანხმები ნოღიას. უფრო ზოგადეთეორიულ დონეზე მსჯელობისას ის ამტკიცებს, რომ ერთგვარ საყოველთაო თანასწორუფლებიანობის პრინციპზე დაფუძნებულ უნივერსალური აღიარების ლიბერალურ პრინციპს არ გააჩნია უფრო მეტი შინაგანი რაციონალურობა, ვიდრე ნაციონალურ პრინციპს. იგი მართლმად მომწიფე თვალსაზრისს, რომ უნივერსალური აღიარება რაციონალურია, რადგანაც ემყარება ფუნდამენტურ განსხვავებას იმას შორის რაც ადამიანურია და რაც ადამიანური არ არის. ეს ნიშნავს, ადამიანები იმთავითვე ფლობენ გარკვეულ თვისებას, რომელიც განსხვავებს მათ არა-ადამიანური ბუნებისაგან – იქნება ეს ცხოველურზე ამოღებულ გრძობა, როგორც ეს მიჩნეული იყო ანტიკურ ხანაში, პირადი არჩევანის უნარი, როგორც ეს იყო ქრისტიანულ და, მოგვიანებით, გერმანული იდეოლოგიის ტრადიციაში, ან, შესაძლოა, ამ ორის კომბინაცია, ზოგიერთი სხვა შეხედულების თანახმად. მაგრამ სწორედ ეს ძირითადი განსხვავებაა, რაც გამოყოფს ადამიანურ არსებას დანარჩენ არსებობათგან და კანონიერად აბატონებს მას ბუნებაზე. ეს აგრეთვე ნიშნავს, რომ ყველა ადამიანი ფუნდამენტურად იგივეობრივია ამ განსხვავებასთან მიმართებით და, ამგვარად, თანასწორია ამ ყველაზე მნიშვნელოვანი თვალსაზრისით.

ნოღია საკვებით სწორად შენიშნავს, რომ ფილოსოფიური საფუძველი რწმენისა, თითქოს არსებობს ფუნდამენტური განსხვავება ადამი-

ანურსა და არაადამიანურს შორის, დღეს საკმაოდ ბუნდოვანია, და რომ ამ ბოლო ხანს დასავლეთში წარმოდგენა ამ განსხვავების შესახებ ძლიერი კრიტიკის ქვეშ მოექცა. უახლეს ნიმუშად დავასახელებდი ვაც-ლავ ჰაველის ესესს, რომელიც 1992 წლის 3 ივნისს „ნიუ იორკ ტაიმსში“ გამოქვეყნდა გლობალური გარემოსადმი მიძღვნილ რო-დე-ჟანერის სამიტთან დაკავშირებით. ჰაველმა საერთოდ ექვემდებარება ადამიანის ბუნებაზე გაბატონების იდეა, და კითხვა დასვა, გააჩნია კი ადამიანს დაშვებული ლიბერალიზმის ანტი-ბატონობისათვის. დღეს გარემოს დამცველი მოძრაობა იმ მოსაზრების მთავარი გამტარებელი გახდა, რომ არ არსებობს რაციონალური საფუძველი ადამიანური და არაადამიანური ბუნების განსასხვავებლად.

რა თქმა უნდა, როგორც ნოღია აღნიშნავს, ადამიანები ნაციონალური საზოგადოებებში ცხოვრობენ და მათი უმრავლესობისათვის განსხვავება ფრანგსა და გერმანელს, ან სერბსა და ხორვატს შორის გაცილებით უფრო თვალსაჩინო და მნიშვნელოვანია, ვიდრე განსხვავება ზოგადადამიანურსა და რაიმე ისეთს შორის, რაც ასეთი არ არის. ამისდა მიუხედავად, ვფიქრობ, რომ საკითხავია, ზოგადადამიანურსა და არაადამიანურს შორის განსხვავების უარყოფის თანამედროვე ტენდენცია რაღაც ისეთია, რასაც უნდა მივესალმოთ, თუ პირობით, წინააღმდეგობა უნდა გავუწიოთ მას. რადგან, თუკი ჩვენ უკუვავლებთ ადამიანის უმადლესი ღირსების კრიტიკულ ნაციონალურ ღირსების სასარგებლოდ, მშინ ჩვენ ალბათ საფუძველს დავუდებთ ორ წინააღმდეგობრივ დასკვნას: ერთის მხრივ, ადგილი ექნება უფლებათა ბარტიკულიზაციას, რაც კითხვის ქვეშ დააყენებს ადამიანთა შორის თანასწორობის ლიბერალური დემოკრატიული პრინციპს; მეორეს მხრივ, ჩვენ კარს გავუღებთ უფლებათა სუბკონფიგურაციის საფუძველს, რომელიც უკვე არაადამიანურ ბუნებასაც მიანიჭებდა იმავე უფლებებს. ამის შედეგად კანონდარეგულირება ბუნების დამორჩილების მთელი პროექტი, ინტელერიალიზაციის პროცესისა და მისგან გამომდინარე ეკონომიკური განვითარების ჩათვლით.

არსებობს კიდევ ერთი მიზეზი, რის გამოც უნივერსალური აღიარების პრინციპს პრეტენზია აქვს თავისი რაციონალიზმით აღმართებული ეროვნულ პრინციპს. კანტის ტერმინებში რომ ვთქვათ, თუ ყველა ადამიანს სურს მისი შინაგანი პიროვნული ღირსების აღიარება, მშინ უნივერსალური იმპერატიული აღიარება პრაქტიკული გონების ერთადერთი შესაძლო მიდგომაა, რომელმაც შეიძლება იმგვარად გამართლოს ადამიანური ღირსების აღიარების ყოველი ინდივიდუალური პრეტენზია, რომ ერთი კერძო ადამიანის ღირსება არ დაკმაყოფილდეს სხვების ხარჯზე. გონების ასეთი წესი, როგორც კანტი ფიქრობდა, მარ

თებული უნდა იყოს ყოველი მოაზროვნე არსების მიმართ, იმისდა მიუხედავად, ეს არსება ადამიანია თუ არა. ჩვენ არ გვჭირდება ემპირიული ცოდნა იმ არსებობის შესახებ, რათა თავად ეს წესი რაციონალურად მივიჩნიოთ. უფრო პრაქტიკული თვალსაზრისით რომ მივუდგეთ, უმეტესი ნაციონალისტური რეჟიმების პრობლემატური ხასიათი აქაბა გახდება, როგორც კი მხედველობაში მივიღებთ იმის, თუ როგორ შეიძლება მოხდეს გაბატონებული ეროვნული ჯგუფის გარეთ ყოველადამიანთა ღირსების აღმკვეთური აღიარება, ან საერთოდ შესაძლებელია თუ არა ეს. რაც რეჟიმში პრინციპში ერთი ეთნოსის მეორისაგან განსხვავებას ეყრდნობა.

სინამდვილეში, რა თქმა უნდა, ლიბერალური დემოკრატია და ნაციონალიზმი მეტ-ნაკლებად მშვიდობიან თანაარსებობასაც ახერხებენ. 30-წლებისა და II მსოფლიო ომის საზარელმა გამოცდილებამ, ჩანს, ჩვენში წარმოშვა გარკვეული რწმენა, რომ ნაციონალიზმი გარდუვალად უნდა გადაგვარდეს ფაშობად, მაგრამ ეს, უბრალოდ, სინამდვილეს არ შეესაბამება. ლიბერალიზმს თავისუფლად შეუძლია ნაციონალიზმთან თანაარსებობა, როცა კი ეს უკანასკნელი ტოლერანტული ხდება. ეს ნიშნავს, რომ ნაციონალური თვითშეგნება კერძო ცხოვრებასა და კულტურის სფეროში უნდა განიღვებოს და არ უნდა მოხდეს მისი პოლიტიზაცია, ანუ ის არ უნდა გახდეს იურიდიულად გაფორმებული კანონთა საფუძველი. სხვა, ალტერნატიულ შემთხვევებში ნაციონალური სიამაყე შეიძლება სუბლიმირებულ იქნას ეკონომიკურ შეჭირბში, როგორც ეს იაპონურ სუპერკომპეტრებთან დაკავშირებით მოხდა. ნაციონალიზმი კი მხოლოდ მშინ გახდება ტოლერანტული, თუკი ეროვნულ რეგისათვის ისე, რომ აფრიკელს შეეძლოს გახდეს ფრანგი, თუ ის ილაპარაკებს ფრანგულად და ათვისებს იმ ჩვეულებებსა და ქცევებს წესებს, რაც ტრადიციული ფრანგული კულტურის იერს განსაზღვრავს.

თუკი აქვს სიფრთხილე გეგმარების, რადგან ნაციონალური და ლიბერალური პრინციპების თანაარსებობა მაინც რამდენადმე დაძაბული დარჩება. ერთი კი უნდა ითქვას: ეს თანაარსებობა უფრო იოლია რაციონალურ და კულტურულად ჰომოგენურ ქვეყნებში, სადაც დომინანტური კულტურა შედარებით დაცულია, ან ახლადდასახლებულ ქვეყნებში, სადაც კულტურა თავისი ბუნებით პოლიტიკური უფროა, ვიდრე ეთნიკური. ახლანდელი შში დასავლეთ ევროპაში იმიგრაციის მიმართ სწორედ ამგვარი შეთავსებლობის საზღვრებს გვიჩვენებს. ბევრი გერმანელი, მაგალითად, ძლიერ იჭვობს რომ აფრიკელს შეეძლოს გერმანელი გახდეს მხოლოდ გერმანული ენის, ჩვევებისა და კულტურის სხვადასხვა გამოვლინებათა უბრალო გადაღებით.

პოსტკომუნისტურ აღმოსავლეთში ეროვნული და ლიბერალური პრინციპების თანაარსებობა კიდევ უფრო პრობლემატურია, რადგან აქ ძალზე ცოტაა ისეთი ჰომოგენური ნაციონალური სახელმწიფო, როგორცაა საფრანგეთი ან ინგლისი. ფაქტურად, ამ რეგიონის სახელმწიფოების უმრავლესობა სხვადასხვა ეთნიკური კომპონენტის ნარევი, სადაც ერთი, მეფეთრად დომინანტური კულტურა არ არსებობს. თუკი პოლიტიკური ლიდერები არ განმარტავენ ტერმინ „ერს“ უაღრესად აბსტრაქტული და ფორმალური წესით, აქ ყოველთვის დარჩება ეთნო-ლინგვისტური უმცირესობების პრობლემა. კონკრეტული მაგალითი ავიღოთ: თუ უკრაინელები გააგრძელებენ მოქალაქეობის უფლებასა და განათლების პოლიტიკის განსაზღვრას იმავე ტოლერანტულ ტერმინებში, რომლებიც მათ დასაწყისიდანვე აირჩიეს, როდესაც ნაციონალიზმს ტერიტორიული ცნებით განსაღვრავდნენ და სრულ მოქალაქეობას ანიჭებდნენ უკრაინის საზღვრებში ყველა მცხოვრებს, მაშინ მათი ქვეყანა შეიძლება გადაარჩეს, ხოლო თუ უკრაინელთა წარმოშობა, ენა ან ეთნოკულტურული თვითმფლობის რომელიმე სხვა ასპექტი გახდა მოქალაქეობის ან ნებისმიერ სხვა უფლებათა წინააღირობა, მაშინ ქვეყანა აფეთქდება, რადგან რუსები და სხვა ეროვნული უმცირესობანი აჯანყდებიან ეთნიკური უკრაინელების ბატონობის წინააღმდეგ.

ამ პრობლემის გადაჭრის ერთი ვარიანტია ისეთი ჯგუფური უფლებების შემოღება, როგორც ეს ლიბანშია, მაგრამ იმავე ლიბანის მაგალითი გვიჩვენებს, რომ ეს ვერაფრით იქნება საბოლოო და დამაკაყოფილებელი გადაწყვეტა. ჯგუფის უფლებების პრინციპის მიღება წამოჭრის მძიმე კითხვებს იმის თაობაზე, თუ რა შედეგებს კანონიერ ჯგუფს, ვინ რომელ ჯგუფს მიეკუთვნება, როდის უნდა ჩატარდეს აღწერა იმის დასადგენად, თუ რომელ ჯგუფს რამდენი ხალხი წარმოადგენს, ვინ იღებს გადაწყვეტილებებს ამგვარ საკითხებზე და ა. შ. ამგვარად, საბოლოოდ მაინც იმულებული ვხდებით დაფუძრედეთ კანტონური თვალსაზრისს, რომ აღიარების ერთადერთი რაციონალური ფორმა აღმიაწვების, როგორც ინდივიდუალური არსებების და არა მათი როგორც ამა თუ იმ ჯგუფის წევრების აღიარებაა.

და ბოლოს, კიდევ ერთი საკითხი: ხანდახან ისე ჩანს, რომ ნონაციონალიზმს განიხილავს უმთავრესად როგორც გარდამავალ სტრატეგიას. მოდით, ნუ გავლანძობავთ ნაციონალიზმს, ამბობს იგი, რადგან ეს არის საშუალება ლიბერალური დემოკრატიის მისაღწევად, კერძოდ კი ყოფილი საბჭოთა კავშირის მსგავს პოსტლიბერალურ რეგიონებში. მაგრამ ნოდის ანალიზი წამოჭრის უფრო ფართო ფილოსოფიურ კითხვას და იმთავითვე ცხადი როდია, თუ როგორი იქნება პასუხი. არსებობს თუ არა ეროვნულ პრინციპში რაიმე ისეთი,

რაც საბოლოო ჯამში აღემატება ლიბერალური დემოკრატიის საფუძვლად დაღებულ უნივერსალური აღიარების პრინციპს? სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ისეთ ქვეყნებში, როგორც უკრაინა ან რუსეთი, ნაციონალიზმმა საესებით შესაძლებელია გაგვიწიოს სასარგებლო, თუმცა კი მაინც სახიფათო დახმარება მძიმე პოსტკომუნისტური პერიოდის გასვლელად, მაგრამ შეგვიძლია კი ვერაფრით, რომ შედეგად, როდესაც მიღწეული იქნება დემოკრატიული სტაბილურობა და ცხოვრების მაღალი დონე, აღამიანები უფრო დამაკაყოფილებლად მიიჩნევენ ცხოვრებას ნაციონალურად განმსაზღვრად პოლიტიკურ ერთეულებში, ვიდრე ლიბერალურში, სადაც მხოლოდ ფორმალური, აბსტრაქტული აღამიანურობაა აღიარებული?

ამის შემოწმების საუკეთესო შემთხვევას, გაცილებით უკეთესს, ვიდრე ყოფილი საბჭოთა კავშირის მაგალითია, კვებეკი წარმოადგენს. იგი აყვავებული და სტაბილური ლიბერალურ-დემოკრატიული ქვეყნის ნაწილია და მაინც, რიგი ფრანგულენოვან კვებეკელებს უნივერსალური ლიბერალური იდენტურობა, რომელსაც მათ კანადის მოქალაქეობა და une province comme les autres-ში ცხოვრება აძლევთ, როგორღაც მაინც არ არის საკმარისი. კანადის სახელმწიფოს ეროვნული საზღვრების მიხედვით დანაწევრება შეტად საინტერესო ეროვნული იქნებოდა თანამედროვე ლიბერალური დემოკრატიის აღმშენებლის განსასჯელად, მაგრამ ასეთ შემთხვევაში, ჩემთვის ცოტა არ იყოს ბუნდოვანია, ნოდია ნაციონალიზმს მხოლოდ დემოკრატიის ბეზიასად და განვითარების ხელშეწყობად მიიჩნევს თუ ლიბერალური დემოკრატიის უცვლელად ელემენტად, მის განვითარებულ სტადიებზეც კი.

1 ერთ-ერთი პროვინცია სხვებს შორის (ფრ.).

გია ნოღის სტატია ნაციონალიზმსა და დემოკრატიზმე განსაკუთრებით ცხადად წარმოგედგენს იმ ამბივალენტურ როლს, რომელსაც ნაციონალიზმი თამაშობს თანამედროვე საზოგადოების აგების პროექტში. ის სულაც არ არის პირველყოფილი ან ირაციონალური გადმონაშთი; ნაციონალიზმი, როგორც პოლიტიკური ძალა (განსხვავებით უბრალო ეთნიკური ცნობიერებისაგან) არსებითად თანამედროვე ფენომენია. როგორც ნოღია გვიჩვენებს, იგი მოუწყვეტლადაა გადაბმული ხალხის სუვერენიტეტის ფრანგულ რევოლუციურ ტრადიციასთან ისევე, როგორც აღმთაბის პიროვნულობისა და ავტონომიურობის კანტიანურ გორც აღმთაბის პიროვნულობისა და ავტონომიურობის კანტიანურ დოქტრინასთან. ლიბერალები, რომლებიც ნაციონალიზმს ატყობობდ განიხილავენ, ისევე ცდებიან, როგორც ოთოდოქსი მარქსისტები, რომლებიც, მოტყუებულნი მათი მოძვრის მითითებით, რომ „პროლეტარს არა აქვს სამშობლო“, ცდილობენ ნაციონალიზმი ისტორიის სანაგვზე გადაუშვან. როგორც ახლანდელ მოვლენათა განვითარება გვიჩვენებს, ნაციონალისტური პრობლემები დომინანტური გახდა არა მარტო პოსტკოლუმნისტური აღმოსავლეთის პოლიტიკურ დისკურსში.

ამის მოწოდება ბოსნიამი, ხორვატიაში, მოლდოვაში, საქართველოსა თუ ყარაბაღში ძალადობის ამოკეტვა, ჩეხეთისა და სლოვაკეთის ფედერაციული რესპუბლიკის დამლა, აგრეთვე ის, თუ როგორ მქცვიან დამოუკიდებელი ბალტიის ქვეყნები მათ რუსს და პოლონელ უმცირესობებს, მიმდინარე ან პოტენციურ ეთნიკურ შეხლა-შემოხლის მრავალ გაელვებზე რომ არაფერი ვთქვათ. ეს სია შეგვიძლია გავზარდოთ რუსეთის გარეთ მტხოვრები 25 მილიონი რუსით, რომელთაც მომავალი საკმაო საფრთხეს უმზადებს; სლოვაკიის, რუმინეთის და ყოფილი ოფოსლავიის უნგრული უმცირესობის პრობლემებით; ისეთი რეგიონის ბედით, როგორცაა კალინინგრადის ოლქი (ყოფილი კონინგსბერგი აღმოსავლეთ პრუსიაში) რომელიც ამჟამად რუსეთის ნაწილია, მაგრამ რესპუბლიკისაგან მოწყვეტილია ოტკეთითა და ბელარუსით.

ვისაც კი სჯეროდა, რომ პოსტკოლუმნისტური დისკურსი ძირითადად დემოკრატიზაციასა და საბაბრო ეკონომიკის განვითარებაზე იქნებოდა კონცენტრირებული, ახლა მიხვდა თავის გულუბრყვილობას. ნოღია მართებულად განასხვავებს ერთმანეთისაგან დასავლეთის ლიბერალური დემოკრატიების ლიბერალური და დემოკრატიულ შემადგენელ ელემენტებს და გვიხსნის, თუ რატომ მისცა კომუნისტურმა მეკიდლორობამ აღზევების საუკეთესო შანსი ნაციონალიზმის ანტილიბერალურ ვერსიას. ლენინისტურმა პოლიტიკამ, რომელსაც ტიტოც მისდევდა, ტერორული გამოხატულება მისცეს ნაციონალურ-ლინგვისტურ ერთეუ-

ლებს და ამით ის ფორმებიც განსაზღვრეს, რომლებშიც საბჭოთა კავშირის თუ ოფოსლავიის დამლის შედეგად წარმოქმნილი დისკრეტული სახელმწიფოები მოქმედებდნენ. თითოეულ ამ ახალ სახელმწიფოს შიშვეტვირთად დააწვა ეროვნულ უმცირესობებთან ამ პოტენციურად საკამათო საზღვრებთან დაკავშირებული მრავალი კითხვა.

მე ბევრ რამეში კეთანხმები ნოღიას მიერ ნაციონალიზმის გამართლებას თანამედროვეობის კონტექსტში, მაგრამ არის რამდენიმე ნოღიანსი, რომელთაც მსურს ხაზი გავუსვა. მთავარი მიზეზი, რატომაც ნაციონალიზმი ლიბერალური პოლიტიკური თეორიის უნივერსალური ნორმების საპირისპირო მიმართულებად გამოიყურება, ისტორიული ბედის ირონიით, იმითაა გამოწვეული, რომ უნივერსალისტურ ლინგვისტულთა ჩამოყალიბებისა და გავრცელების შემუშავი ძირითადად განხორციელდა ორი სპეციფიკური კულტურის, ინგლისური და ფრანგული კულტურების პოლიტიკური და ინტელექტუალური ჰეგემონიის ქვეშ. ერთი მხრივ, საფრანგეთის რევოლუციის წყალობით პოპულარობული ადამიანის უფლებათა იდეების შექმნი, მეორეს მხრივ კი, ინგლისის და უფრო გვიან შეერთებული შტატების ბატონობის შედეგად გავრცელებულ პოლიტიკურ ლიბერალიზმსა და საბაბრო ეკონომიკასთან შეპირისპირებით, ნაციონალიზმი გამოვლინდა როგორც პარტიკულარიტული, წერილობრი, რეტორიკული და უნივერსალურობისაგან გადახრილი მოვლენა. რაა ბრეტონული ფოლკლორი ფრანგული კულტურის სიმდიდრესთან და ბრწყინვალე mission civilisatrice-სთან შედარებით? რას წარმოადგენენ ბრეტონული კულტურების გველურად მოლაპარაკე თემები, თუ არა ანაქრონიზმს მძლავრი ინგლისურენოვანი სამყაროს მსოფლიო გაქანების ქვეშე კულტურის ფონზე? საფრანგეთსა და ინგლისურენოვან სახელმწიფოებში, თითოეულში მათთვის სპეციფიკური წესით, გამბარვა ეკუმენტურად კულტურამ, რომელიც რაციონალურობასა და უნივერსალურად გაზიარებულ ლირებულეებში ჩაფხვებულობას ჩემულობდა. შემდეგ მათ აამაღლეს ეს ისტორიული კულტურები ქვეყნობის უკათოლიკურის ნორმების დონემდე და ვაი ირლანდიელებს, სიონის შვილებსა და სხვა ხალხებს, რომელთა უფრო მცირე მასშტაბის ლოკალიზმს ისინი შეგულდულ, თავის თავში ჩაკეტულ, ბნელ, ეთნოცენტრისტულ და (ყველაზე უარესი) წინარე-მოდერნულ ხალხებად წარმოაჩინა.

სხვა სიტყვებით, აბსტრაქტულმა უნივერსალიზმმა — რომელიც სხვა არაფერი იყო თუ არა მოცემული ისტორიული კულტურების კომპლექტის ჰიპოტეზა — თავი წარმოგვიდგინა როგორც ისტორიული პროგრესის ერთადერთი ნორმა (რომელიც თავს ზოგჯერ „ისტორიის დასასრულადაც“ კი აცხადებდა) და შემდეგ ქედმიდლურად გადმოხედა პატარა ერების კულტურებს, როგორც პროვინციულებსა და თანაც და...

ტურ საზოგადოებებში განსხვავდება გარდაქმნებისაგან მესამე სამყაროს ქვეყნებში, რომელთაც მოდერნიზაციის პროცესი არ გუყვლიათ: ეს არ არის გარდაქმნები მოდერნიზაციის მიმართულებით, არამედ გადასვლები „დამაინჯებულ“ მოდერნიზაციიდან იმპერიალურ დასავლურ მნიშვნელობით მოდერნიზაციის „ნორმალურ“ მოდელად არის მიჩნეული.

რაც შეეხება ნაციონალიზმს ამ ქვეყნებში, ეს ვითარება შემდგენიერად შემოტრიალდება: პრობლემები, რომლებიც დასავლური ქვეყნების უმრავლესობამ ცდილა და შეცდომებით, შეგუებითა თუ მძაფრი ძალისმიერი მეთოდებით მოგვარა, აღმოსავლეთ ევროპის ხალხებს ჯერ კიდევ გადასაჭრელი აქვთ - და ეს ხდება მშინ, როცა დასავლეთი უკვე გადავიდა სხვა, „პოსტმოდერნულ“ დისკურსზე (გარემოსთან თუ სქესობრივ ურთიერთობებთან დაკავშირებული საკითხები და სხვ.). თუმცა კულტურული ავტონომიების მოთხოვნა დასავლეთში მაინც გადაუჭრელი რჩება, ამ მოთხოვნებიდან მომდინარე კონფლიქტები, როგორც წესი, არ ემუქრება მთელ პოლიტიკურ სფეროს. მაგალითად, ის რომ ბრიტანეთი ვერ ახერხებს შეწყვიტოს კონფლიქტი ჩრდილოეთ ირლანდიაში, სულაც არ უქმდის ბრიტანულ პოლიტიკურ სფეროსა და მის დემოკრატიულ სტრუქტურებს მოამკვიდრებელ საფრთხეს. ამისგან განსხვავებით, აღმოსავლეთი ევროპა ჯერ კიდევ 1939 ან იქნებ 1914 წლებში ცხოვრობს: მისი პოლიტიკური დისკურსი როგორღაც „შენვლელული“ და „ამოვარდნილია“ იმ აზრით, რომ დასავლეთის ეროვნული სახელმწიფოების მიერ შემოთავაზებული ინსტიტუციონალიზებული გადაწყვეტები აღმოსავლეთში ჯერაც შეუძლებელია. ისტორია აქ რაღაც აზრით „შეჩერებული“ იყო და პოლიტიკური დისკურსიც თითქოს დასავლეთში დიდი ხნის წარსულ დროს ეხიანება.

ნოღია კვლავ მართალია, როდესაც მიუთითებს ნაციონალიზმის იანუსის მსგავს ბუნებაზე ლიბერალურ ღირებულებებთან მიმართებით: მას გააჩნია უნივერსალისტური, ჰარმონისტული ვერსია (თუ გნებავთ, ეუწოდოთ მას „მაზინის ვარიანტი“), და გამომრიცხავი, აგრესიული ვერსია („ტრაიკეს ვარიანტი“). საფრთხილოა, რომ მძიმე ეკონომიკურმა მდგომარეობამ, პლუს დემოკრატიული რეფორმების წარმატებლობამ ზოგიერთ პოსტკომუნისტურ საზოგადოებას ამ უკანასკნელი, უფრო სახიფათო ვარიანტი სეკენ არ უბიძგოს.

პრაქტიკულად ყველა პოსტკომუნისტურ საზოგადოებას ჰყავს ეთნიკური უმცირესობანი, და მრავალ შემთხვევაში, როგორც ეს თუნდაც ყოფილ საბჭოთა კავშირშია, სხვლები ძველი მმართველების კაპრიზებსა და დეკრეტებს ვერდნობა და მცირედი რამ აქვთ საერთო ისტორიასთან თუ ენობრივ მიჯნებთან. იმის წარმოდგენა, რომ ყველა შემთხვევაში ეს პრობლემები მშვიდობიანად და არსებული საზღვრების

საღუბავად განწირულებს. არსებითად, ეს სხვა არაფერი იყო თუ არა დიდი ერების კულტურული იმპერიალიზმის კიდევ ერთი მაგალითი: ფართო ეთნოლინგვისტური ჯგუფის მიერ უნივერსალიზმის ქადაგება იმას ნიშნავს, რომ საკუთარ ასიმილაციონიზმსა და ტრიუმფალურ პროგრესში ისინი მსოფლიო ისტორიული გონის გარდაუვალ გამოვლენას ჰქრებენ. ისინი უფლებებელყოფენ მცირე ერების *cri de coeur*-ს, როგორც რეტროგრადულს, და მასიურ დაწოლას ახდენენ მათზე თავიანთი ეკონომიკური, სამხედრო და იდეოლოგიური ძალით. ყოფილ საბჭოთა კავშირს ამგვარი ველიკოდერეკაჟული თვითდაჯერებულობა მეკვიდრებოთ ერგო ცარისტული ტრადიციისაგან: რუსიფიკაცია, მათი აზრით, კულტურისა და ცივილიზაციის გავრცელებას ნიშნავდა.

როგორც ნოღია აღნიშნავს, გარკვეული ერთობის (და არა უბრალო აღმართა რაღაც აგრეგატის) წევრობის მოთხოვნილება პიროვნულობის უცილობელ ელემენტს შეადგენს. ფართო ლინგვისტური და კულტურული ჯგუფების წევრები ამას აღიქვამენ როგორც ისეთი ხარისხით მოცემულს, რომ მათთვის მათი საკუთარი კულტურა კულტურასთან როგორც ასეთთან გაიგვდება. ამიტომაც ზოგჯერ უჭირთ გაიგონ, თუ რას ნიშნავს, როცა კულტურას გართმევენ. ადამ მიცევიჩი ასე მიმართავს თავის ქვეყანას „პან ტადუშის“ პირველ სტროფებში: „შენ ჩანის სიმბოლურ ჰეგზარ, რადგან მხოლოდ მან უწყის თუ რა არის იგი, ვინც ის დაჰკარგა“. ან, როგორც სხვა პოლონელმა მოაზროვნემ, ლემუკ კოლაკოვსკიმ აღნიშნა, ერი თუ ტომი გამოცდილება, კაცობრიობა კი - მისწრაფება. სწორედ დიდი ერების სიმბოლურ ნაციონალიზმის ძალისაღმი ბევრი დამკვირვებელს მხედველობიდან დააკარგვინა ნაციონალიზმის პოტენცია პოსტ-კომუნისტურ სამყაროში.

ამას ისიც უნდა დაეუმატოთ, რომ პოსტკომუნისტურ საზოგადოება ახლა გამოდის 75 ან 45-წლიანი დროითი გამრუდებიდან: ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს, რომ აქ არაფერი მომხდარა, ან რომ კომუნისტების გადაგარდნასთან ერთად ეს საზოგადოებები დაუბრუნდებიან 1917 ან 1945 წლების წინანდელ მდგომარეობას: ერთ მდინარეში ორჯერ ვერ შეხვალ. მაგამ ეს ნიშნავს, რომ პოსტკომუნისტური საზოგადოებები ერთგვარი დროითი დისონანსის პირობებში ცხოვრობენ. მაგალითად, ეკონომიკურად ბევრი მათგანი მაღალინდუსტრიული საზოგადოება - მაგამ ბაზრის გარეშე. პოლიტიკურად ისინი უაღრესად პოლიტიზირებული და მობილიზებული არიან, მაგამ არ გააჩნიათ დემოკრატიულ მობილიზაციაზე ატებული პოლიტიკის რაიმე გამოცდილება. ნოღია მართებულად აღნიშნავს, რომ გარდაქმნები პოსტკომუნის-

1 გულის ახბილი (ფრ.).

შეუცვლელად შეიძლება გადაიჭრას, დიდი გულუბრყვილობა იქნებოდა. სწორედ ამ მიმართებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მოცემული საზოგადოებების წინაკომუნისტური ისტორიული ტრადიცია. არ არსებობს უნივერსალური კოდი, რომელიც ყველას თანაბრად მიეყენება, ასე რომ თუ ვინმეს აინტერესებს, მეგობრობისა და თანამშრომლობის ატმოსფეროში გადაწყვეტს ესა თუ ის ქვეყანა თავის პრობლემებს თუ ომის გზით, მან უფრო ისტორიულ და ნაციონალურ ტრადიციებს უნდა დააკვირდეს, ვიდრე ეკონომიკური განვითარების რაოდენობრივ მახასიათებლებს, ერთობლივ ეროვნულ პროდუქტსა და მისთანებს. სწორედ ამ აზრითაც ითქმის, რომ ისტორია მეორდება; ქედმაღლური დასავლურ-ლიბერალური ლაპარაკი „ბალკანიზაციაზე“ კი სხვა არაფერია, თუ არა ზემოხსენებული კულტურული ჰეგემონიზმის კიდევ ერთი გამოვლინება.

პარადოქსულია, მაგრამ საბჭოთა ჰეგემონიის ერთ-ერთი მცირე პოზიტიურ ასპექტთაგანი იყო — თუნდაც საშინელი და სრულიად გაუმართლებელ ფასად მიღწეული Pax Sovietica, რომელიც საბჭოთა კავშირმა თავს მოახვია აღმოსავლეთ ევროპასა და ძველ ცარისტულ იმპერიას. რუსეთში სამოქალაქო ომის პერიოდის დასრულების შემდეგ, ხოლო აღმოსავლეთ ევროპაში — 1945 წლიდან, სსრკ-მ დაუმვა ეთნიკური ომების ატყდომა სამყაროს იმ ნაწილში, რომელიც საუკუნეების მანძილზე ურთიერთდაპირისპირებულ ნაციონალიზმთა ხლართად იყო ქცეული. კომუნიზმი ცდილობდა, ნაციონალიზმი მოდერნული ეპოქის საკუთარი ვერსიისათვის დაექვემდებარებინა, ანუ მიესადაგებინა ის განმანათლებლობის პროექტის საკუთარი (როგორც ჩანს, ნაკლული) ინტერპრეტაციისათვის. თანამედროვეობის მარქსისტულ-ლენინური ინტერპრეტაციის წარუმატებლობა მიგვანიშნებს, რომ მომწიფდა დრო გზა მივცეთ ლიბერალურ დემოკრატიას, მაგრამ ნაციონალიზმის მოჩვენებითი გადალახვა — განსაკუთრებით თუ ეს იმ კულტურებიდან მოდის, რომლებიც საკუთარ მყარ ეროვნულ რაობას თავისთავად ცხადად მიიჩნევენ — სულაც არაა საკმარისი, რათა განიდევნონ სიძულვილისა და მრისხანების ის დემონები, ეთნიკურ ბრძოლებს რომ აღვივებენ პოსტკომუნისტურ სამყაროში.